Open your mind. LUT.
Lappeenranta University of Technology

Lappeenrannan teknillinen yliopisto

School of Business and Management

Laskentatoimi

Karita Ahvonen

LAADUNVALVONTA PIENISSÄ TILINTARKASTUSYHTEISÖISSÄ

Pro gradu -tutkielma 2018

1.tarkastaja: Professori Pasi Syrjä

2. tarkastaja: Professori Kati Pajunen

TIIVISTELMÄ

Tekijä:	Karita Ahvonen
Tutkielman nimi:	Laadunvalvonta pienissä tilintarkastusyhteisöissä
Tiedekunta:	LUT School of Business and Management
Pääaine:	Laskentatoimi
Vuosi:	2018
Pro gradu -tutkielma:	Lappeenrannan teknillinen yliopisto, 73 sivua, 1 taulukko, 2 kuviota ja 2 liitettä
Tarkastajat:	Prof. Pasi Syrjä & prof. Kati Pajunen
Hakusanat:	tilintarkastus, tilintarkastuksen laatu, ISQC 1, laadunvalvonta, laaduntarkastus

Viime vuosien aikana tilintarkastuksen laadun merkitys on korostunut. Luotettavan tilintarkastuksen mahdollistamiseksi tilintarkastuksen laadun ylläpito on avainasemassa. Tilintarkastuksen laadun ylläpitämiseksi on kehitetty ISQC 1 -laadunvalvontastandardi. Tämän tutkielman tavoitteena oli selvittää, millaista laadun ylläpito on pienissä tilintarkastustoimistoissa, joissa työskentelee vain muutamia tilintarkastajia tai yksi tilintarkastaja. Tutkimuksessa selvitettiin myös ISQC 1 -laatustandardin ja ulkoisen laadunvalvonnan vaikutusta tilintarkastustyöhön ja sen laatuun. Empiirinen osuus toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena. Tutkimusaineisto hankittiin puolistrukturoiduilla haastatteluilla. Tutkimukseen haastateltiin kuutta ammatissa toimivaa tilintarkastajaa sekä yhtä Patentti- ja rekisterihallituksen laaduntarkastuksen asiantuntijaa.

Tutkimustulokset osoittavat, että pienille tilintarkastusyhteisöille ja yksin toimiville tilintarkastajille merkittävin laatua ylläpitävä toimenpide on oman ammattitaidon päivittäminen jatkuvalla kouluttautumisella. Myös laaduntarkastuksilla nähtiin olevan laatua ylläpitävä vaikutus. Laaduntarkastukset koettiin samalla kuitenkin byrokraattiseksi. ISQC 1 -laadunvalvontastandardi ei ole ollut etenkään yksin toimiville tilintarkastajille laadun ylläpidon kannalta merkittävässä roolissa. Standardin dokumentaatiovaatimusten koettiin lisäävän työmäärää, mikä on pois varsinaisesta tilintarkastustyöstä.

ABSTRACT

Author:	Karita Ahvonen
Title:	Quality control in small audit firms
Faculty:	LUT School of Business and Management
Master's programme:	Accounting
Year:	2018
Master's Thesis:	73 pages, 2 figures, 1 table and 2 appendixes
Examiners:	Prof. Pasi Syrjä & prof. Kati Pajunen
Keywords:	audit, audit quality, ISQC 1, quality control, quality inspection

In recent years, quality of auditing has been emphasized. In order to ensure reliable auditing, the maintenance of audit quality has an important role. To meet the increasing quality requirements in audit sector ISQC 1 was designed. The purpose of this paper was to examine how small audit companies with only few auditors or one auditor, maintain their audit quality. The study also focuses the impact of the ISQC 1 -standard and external quality control on auditing work and its quality. The empirical part of the study was conducted as a qualitative research. The data was collected with semi-structured interviews with six auditors and one quality inspection expert from Finnish Patent and Registration Office.

The study indicates that small audit companies and auditors working alone mostly assure audit quality through continuous training to assure their professional skills. Quality inspections were also seen to have a positive impact on audit quality. However at the same time the study implies that auditors perceive quality inspections bureaucratic. ISQC 1 has not been particularly significant to the auditors working alone, in terms of quality management. The documentation requirements of the standard has increased workload of auditors and decrease the time used for actual audit work.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO 7
1.1 Tutkimusongelmat 8
1.2 Tutkimuksen rajaukset 10
1.3. Tutkimusmetodologia ja -aineisto 10
1.4 Tutkimuksen rakenne 11
2. TILINTARKASTUKSEN LAATU 12
2.1 Tilintarkastus 12
2.2 Pieni tilintarkastusyhteisö 13
2.3 Tilintarkastuksen laatu 13
2.3.1 Tilintarkastuksen laadun viitekehys 15
2.3.2 Laatu ja tilintarkastusyhteisön koko 17
3. TILINTARKASTUKSEN LAADUN SAAVUTTAMINEN 19
3.1 Tilintarkastuksen odotuskuilu 19
3.2 Tilintarkastuksen laadun sääntely 20
3.2.1 Tilintarkastuslaki 20
3.2.2 Tilintarkastusdirektiivi 21
3.2.3 Kansainväliset tilintarkastusstandardit 21
3.3 Tilintarkastusyhteisön laadunvalvonta ja ISQC 1 -laadunvalvontastandardi ... 23
3.3.1 Tilintarkastuksen laadunvalvonta 23
3.3.2 ISQC 1 -laadunvalvontastandardi 24
3.3.3 ISQC 1 -standardi pienissä tilintarkastusyhteisöissä 29
3.4 Ulkoinen laadunvalvonta 30
3.4.1 Tilintarkastajien valvonnan keinot 31
3.4.2 Laaduntarkastusprosessi 32
3.4.3 Laaduntarkastuksen havaintoja 33

4. TUTKIMUSMENETELMÄ JA AINEISTO 35
4.1 Tutkimusasetelma ja menetelmävalinta 35
4.2 Tutkimusaineisto 36
4.3 Tutkimuksen toteutus 37
5. TUTKIMUSTULOKSET PIENTEN TILINTARKASTUSYHTEISÖJEN LAADUNVALVONNASTA..... 39
5.1 Haastateltavien taustatiedot 39
5.2 Laadun ylläpito 40
5.3 ISA-standardit..... 44
5.4 ISQC 1 -laadunvalvontastandardi..... 46
5.5 Ulkoinen laadunvalvonta 50
6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET..... 54
6.1 Johtopäätökset tutkimustuloksista..... 55
6.2 Tutkimuksen luotettavuuden arviointi 62
6.3 Jatkotutkimusehdotukset..... 63
LÄHDELUETTELO 65
LIITTEET
Liite 1. Haastattelurunko tilintarkastajille
Liite 2. Haastattelurunko PRH:n laaduntarkastuksen asiantuntijalle

KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO

Kuviot

Kuvio 1. Tilintarkastuksen laadun viitekehys IAASB:n mallin pohjalta 16
Kuvio 2. ISQC 1 -laadunvalvontastandardin osa-alueet ja niiden väliset suhteet 25

Taulukot

Taulukko 1. Haastateltujen tilintarkastajien taustatietoja 40

LYHENNELUETTELO

EU	Euroopan unioni
HT	Hyväksytty tilintarkastaja
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
IESBA	International Ethics Standards Board for Accountants
IFAC	International Federation of Accountants
ISA	International Standards on Auditing
ISQC 1	International Standard on Quality Control 1
JHT	Julkishallinnon ja -talouden tilintarkastaja
KHT	Keskuskauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus
TTL	Tilintarkastuslaki 1141/2015
TILA	Tilintarkastuslautakunta
PIE	Public Interest Entity
SASE	Standard of Audit for Small Entities
SMP	Small and Medium Practices

1. JOHDANTO

Vuosituhannen vaihteen kirjanpitoskandaalit sekä vuonna 2008 alkanut maailmanlaajuinen finanssikriisi ovat ravisuttaneet maailmantaloutta. Yhdessä nämä tekijät ovat heikentäneet sijoittajien luottamusta pääomamarkkinoita kohtaan, mikä on korostanut taloudellisen raportoinnin luotettavuuden merkitystä. Taloudellisten tietojen avoimuus ja luotettavuus ovat avainasemassa markkinoiden ja yhteiskunnan vakauttamisessa. Laadukkaalla tilintarkastuksella on suuri merkitys taloudellisten tietojen luotettavuuteen. Tilintarkastuksen laatu on tärkeä asia monille yrityksen sidosryhmille, kuten johdolle, sijoittajille ja viranomaisille. (Euroopan Komissio 2010, 3; Raslan, Hegazy & Eldawla 2016, 151.) Tilintarkastuksen laatu on lisäksi ratkaisevan tärkeää yleisen edun turvaamiseksi ja asiakkaiden tyytyväisyyden ylläpitämiseksi. Tilinpäätösinformaation käyttäjillä on suurempi luottamus tilinpäätöksen tietoihin, jos tilintarkastus on suoritettu laadukkaasti. Laadukkaalla tilintarkastuksella varmistetaan myös ammatillisten standardien noudattaminen sekä pidetään yllä ammattikunnan mainetta. (KHT-yhdistys ry 2012, 31; Sanusi, Ismail, Mastuki & Kassim 2009, 1.)

Choon (1986) tutkimuksen mukaan tilintarkastuksen laadunvalvonnan standardien toimeenpano vaikuttaa merkittävästi tilintarkastajien toimintaan. Standardien on todettu vähentävän huonolaatuista tilintarkastusta. Heikkolaatuinen tilintarkastus lisää tilintarkastusyhteisöjen todennäköisyyttä joutua oikeudenkäynteihin ja lisää asiakasmenetyksiä. Lisäksi huonolaatuinen tilintarkastus heikentää yrityksen mainetta. Huonolaatuisella tilintarkastuksella saattaa myös olla haitallisia taloudellisia seurauksia yrityksille ja sijoittajille. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että heikkolaatuisen tilintarkastuksen syynä on esimerkiksi tilintarkastajien pätemättömyys ja epäeettinen toiminta. (Booyanet 2013, 2; Hardan, Mohamad & Salleh 2016, 2957.)

Talouskriisin ja skandaalien jälkeen tilintarkastuksen sääntelyä ja vaatimustasoa nostettiin taloudellisen raportoinnin luotettavuuden parantamiseksi. Tilintarkastuksen laadun ylläpitämiseksi IAASB julkaisi vuonna 2009 uudistetut ISA 220 ja ISQC 1 -standardit. Nämä standardit sisältävät laadunvalvontaelementtejä, jotka on toteutettava sekä tilintarkastusyhteisötasolla (ISQC 1) että toimeksiantotasolla (ISA 220). (Raslan, et al. 2016, 151) Nämä laatustandardit saattavat kuitenkin olla liian raskaita pienille

tilintarkastusyhteisöille ja yksin toimiville tilintarkastajayrittäjille. Kansainvälisiin ketjuihin kuuluvissa suurissa Big4 -tilintarkastusyhteisöissä (Deloitte, EY, KPMG, PwC) on usein käytössä omat pitkälle kehittyneet laadunvalvontajärjestelmänsä. Pienemmissä tilintarkastustoimistoissa ja yksin toimivilla tilintarkastajilla laadunvalvontajärjestelmät ovat suuria yhteisöjä selvästi vaatimattomampia. Big Four -yhtiöiden hallitessa tilintarkastusmarkkinoita, yksi keskeisimmistä tilintarkastusalan haasteista on se, miten pienet tilintarkastusyhteisöt pystytään pitämään osana tilintarkastuksen ammattiyhteisöä. Pieniä ja keskisuuria tilintarkastustoimistoja on etenkin Suomessa määrällisesti enemmän kuin suuria tilintarkastustoimistoja. Näin ollen on tärkeää, että myös pienet tilintarkastusyhteisöt pysyvät mukana kilpailussa ja pystyvät tuottamaan mahdollisimman laadukasta tilintarkastusta. (Halonen & Steiner 2009, 27; Booyanet 2013, 2.)

Tutkimukset ISQC 1 -standardista ja tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvontajärjestelmistä ovat keskittyneet lähinnä suuriin Big Four -tilintarkastusyhteisöihin. Pienten tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvontaa ja ISQC 1 -standardia on tutkittu melko vähän. Tutkimuksia koskien pienten tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvontaa löytyy muun muassa Malesiasta, Thaimaasta ja Singaporesta (Booyanet 2013; Ismail, Mohd-Sanusi, Isa, Kasim, Muhamad & Mastuki 2008; Pang & Arnold 2014). Suomessa tutkimus pienten tilintarkastustoimistojen osalta on lähes olematonta. Tutkimusten vähyys saattaa johtua siitä, että yhteisöjen sisäinen laadunvalvonta on usein salassa pidettävä asia. Tämä on luonnollista, sillä tilintarkastuksessa laatu yksi tärkeä kilpailutekijä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 357.) Tämän tutkimuksen tarkoituksena on täyttää olemassa olevaa tutkimusaukkoa ja tuottaa uutta tietoa laadunvalvonnasta suomalaisten pienten tilintarkastusyhteisöjen osalta.

1.1 Tutkimusongelmat

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten laatua pidetään yllä ja miten kansainväliset laatustandardit otetaan huomioon pienissä tilintarkastusyhteisöissä, joissa toimii vain yksi vastuullinen tilintarkastaja tai muutamia tilintarkastajia. Tutkimuksen pääasiallinen ongelma kysymysmuotoon aseteltuna on:

> *Millaista laadunvalvonta on pienissä tilintarkastusyhteisöissä ja yksin toimivilla tilintarkastajilla?*

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millainen laadunvalvonnan taso on pienissä tilintarkastustoimistoissa. Lisäksi tutkielmassa on tarkoitus käsitellä lähemmin ISQC 1 -laadunvalvontastandardia. ISQC 1 -standardi on ollut haasteellinen erityisesti pienille ja keskisuurille tilintarkastusyrityksille. Aikaisemmat tutkimukset (DeAngelo 1981, Carcello 1992) ovat osoittaneet, että suuremmat Big Four -tilintarkastusyhteisöt tarjoavat laadukkaampaa tilintarkastusta. Sen vuoksi standardin noudattaminen on suurille tilintarkastusyhteisöille helpompaa. (Boonyanet 2013, 2) Päätutkimusongelmaa tarkennetaan siis alakysymyksellä:

> *Miten pienet tilintarkastusyhteisöt ja yksin toimivat tilintarkastajat kokevat ISQC 1 -laadunvalvontastandardin?*

Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että pienet tilintarkastusyhteisöt suhtautuvat pessimistisesti laadunvalvontastandardiin puutteellisen ohjauksen ja rajallisten resurssien vuoksi (Booyanet 2013, 1). Tämän perusteella voidaan päätellä, että tutkimus osoittaa samansuuntaisia tuloksia. Työssä on lisäksi tarkoitus tutkia sitä, tuoko standardin mukainen laadunvalvontajärjestelmä lisähyötyä tilintarkastuksen laatuun vai aiheuttaako se pienille tilintarkastustoimistoille enemmän kustannuksia ja työmäärää esimerkiksi lisääntyvien dokumentaatiovaatimusten myötä. Tutkimuksen toisena alakysymyksenä on siis:

> *Miten kansainvälisten standardien laatuvaatimukset vaikuttavat tilintarkastajien työhön?*

Vaikka tilintarkastajat ovat velvollisia noudattamaan tilintarkastusta koskevia standardeja, pelkät standardit eivät välttämättä riitä pitämään yllä laatua (Sanusi, Isa, Iskandar & Heang 2014, 1227). Kansainvälisten standardien noudattamista ja niiden mukaista laadunvalvontajärjestelmää valvotaan Suomessa Patentti- ja rekisterihallituksen toimesta. PRH:n tekemän laaduntarkastuksen yhtenä tavoitteena on varmistaa, että tilintarkastusyhteisön oma laadunvalvonta on asianmukaista. Tutkimuksessa halutaan selvittää, miten ulkoinen laaduntarkastus vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuksen kolmas alakysymys on:

Minkälainen merkitys ulkoisella laadunvalvonnalla on pienten tilintarkastusyhteisöjen ja yksin toimivien tilintarkastajien laatuun?

Ulkopuolisen riippumattoman valvonnan on katsottu parantavan tilintarkastuksen laatua. Ulkoisella laadunvalvonnalla on siten hyvin tärkeä rooli tilintarkastajien laadun tarkastamisessa ja sen ylläpitämisessä. (Sanusi et al. 2014, 1227)

1.2 Tutkimuksen rajaukset

Tilintarkastuksen laatua voidaan arvioida tarkastettavan kohteen eri sidosryhmien näkökulmasta, joilla on erilainen käsitys tilintarkastuksen laadusta. Sidosryhmät voidaan jakaa viiteen eri pääryhmään: asiakas (johto), tilintarkastusyhteisö, rahoittaja, julkisen edun säätelijät (oikeuslaitos, veroviranomainen) sekä tilintarkastusalan järjestöt. Tilintarkastusasiakkaan käsitys tilintarkastuksen laadusta on erilainen kuin esimerkiksi rahoittajan tai laadunvarmistusta suorittavan viranomaisen käsitys. (Sutton & Lampe 1991, 275) Tässä työssä laatua tarkastellaan pääosin tilintarkastusyhteisön kannalta. Tutkimukseen otetaan mukaan laadunvarmistuksen näkökulmaa, jotta saadaan myös laadunvarmistuksen näkökulmaa siihen, miten tilintarkastusyhteisöt noudattavat laatustandardeja. Tutkimuksesta rajataan pois siis asiakkaan, rahoittajan ja tilintarkastusalan järjestön kokema laatu. Tutkimuksen kohteena on pienet suomalaiset tilintarkastusyhteisöt, joissa toimii vain yksi tai muutama tilintarkastaja. Näin ollen suuret Big Four -tilintarkastusyhteisöt sekä keskisuuret tilintarkastusyhteisöt rajataan tutkimuksesta pois. Maantieteellisesti tutkimus on rajattu siten, että empiirinen aineisto kerätään Suomesta.

1.3. Tutkimusmetodologia ja -aineisto

Tutkimuksessa käytetään laadullista tutkimusmenetelmää. Teorian pohjana käytetään aihetta käsittelevää kirjallisuutta, artikkeleita sekä aikaisempia tutkimuksia. Empiirinen aineisto on kerätty haastattelemalla kuutta Suomessa toimivaa tilintarkastajaa, sillä tilintarkastajia haastattelemalla saadaan asiantuntevin näkemys tilintarkastusyhteisön laadunvalvonnasta. Lisäksi tutkimukseen on haastateltu yhtä Patentti- ja rekisterihallituksessa toimivaa laaduntarkastuksen asiantuntijaa. Haastattelumenetelmänä on käy-

tetty puolistrukturoitua haastattelua, jossa kysymysrunko on määrätty etukäteen (Hirsjärvi & Hurme 1995, 36). Tutkimusmenetelmää ja tutkimuksen toteutusta käydään yksityiskohtaisemmin läpi luvussa 6.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkielma koostuu kuudesta pääluvusta. Johdannossa esitetään tutkimuksen taustaa, tutkimusongelmat sekä tutkimuksen rajaukset. Tutkielman toisessa luvussa käydään läpi tilintarkastusta ja sen laatua. Luvussa käsitellään aiempaa tutkimusta tilintarkastuksen laadusta ja esitetään tilintarkastuksen laadun viitekehys. Toisessa luvussa tarkastellaan myös tilintarkastusyhteisön koon vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Kolmas luku keskittyy tilintarkastuksen laadun saavuttamiseen. Luvussa käydään läpi tilintarkastuslakia ja kansainvälisiä laatustandardeja sekä tarkastellaan tilintarkastusyhteisön laadunvalvontaa ja siihen liittyvää ISQC 1 -laadunvalvontastandardia. Luvussa käydään lisäksi läpi ulkoista laadunvalvontaa. Neljäs luku koostuu tutkimusmenetelmän ja aineiston kuvauksesta. Viidennessä luvussa käydään läpi haastattelun tutkimustuloksia. Viimeisessä luvussa esitetään johtopäätökset tutkimustuloksista, tehdään yhteenveto tutkielmasta ja arvioidaan tutkielman luotettavuus. Lisäksi luvussa esitetään jatkotutkimusehdotukset.

2. TILINTARKASTUKSEN LAATU

Tässä toisessa kappaleessa keskitytään tilintarkastuksen laatuun. Aluksi määritellään tilintarkastus ja pieni tilintarkastusyhteisö. Lisäksi kappaleessa käsitellään tilintarkastuksen laatua sekä tarkastellaan laatua pienissä tilintarkastusyhteisöissä.

2.1 Tilintarkastus

Tilintarkastuksen tarpeellisuutta selitetään yleisesti päämies-agenttiteorialla. Agenttiteoria käsittelee kannustinongelmia yrityksessä, jossa omistus ja valvonta ovat eriytyneet. Päämiehen ja agentin välisen suhteen tarkoituksena on se, että päämies valitsee agentin ja antaa tälle tehtävän. Päämies eli osakkeenomistaja antaa vastuun yrityksen hoidosta sopimuksin agentille eli yrityksen johdolle. Agentin velvollisuutena on hoitaa tehtävä sopimuksen mukaan. Sopimus määrittää agentin toimivallan sekä hänen oikeutensa ja velvollisuutensa. (Eisenhardt 1989, 59-63.) Päämies ja agentti ovat kuitenkin rationaalisia toimijoita, jotka pyrkivät maksimoimaan oman etunsa eli käyttäytymään opportunistisesti. Suhteessa on tämän vuoksi ongelmia, kuten tavoiteristiriidat ja informaation epäsymmetrisyys. Osakkeenomistaja ei voi varmistua johdon antaman informaation luotettavuudesta, joten varmentaminen on annettu tilintarkastajan tehtäväksi. Tilintarkastus on päämies-agenttisuhde, jossa päämies hankkii tilintarkastajan varmentamaan, että agentin tilityksen informaatio on oikeaa ja riittävää. Tilintarkastuksen ydintehtävä on siis varmentaa agentin tilityksen oikeellisuus. Tarkastuksessa tilintarkastajan on varmennettava, että agentti on noudattanut lakeja ja sopimuksia, raportoinut asiat säädösten mukaan ja että raportti vastaa todellisuutta. (Heiskanen, Kihn & Näsi 2009, 57-59)

American Accounting Association (1971, 2) on määritellyt tilintarkastuksen olevan: ”järjestelmällinen prosessi, jossa objektiivisesti hankitaan ja arvioidaan evidenssiä koskien taloudellisia toimia ja tapahtumia, sen varmistamiseksi, missä määrin nämä kannanotot vastaavat annettuja kriteerejä, sekä kommunikoidaan tuloksista niistä kiinnostuneille.” Järjestelmällisellä prosessilla tarkoitetaan sitä, että tilintarkastusprosessin tulee olla huolellisesti suunniteltu ja suorittaa se parhaalla mahdollisella tavalla. Tilintarkastuksen tärkein tehtävä on varmentaa taloudellisten tietojen luotettavuus. Pelkistettynä tilintarkastuksen tavoitteena on se, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon siitä,

onko tilinpäätös laadittu säännösten mukaisesti, ja antaako se oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnasta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastajan on hankittava kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätös ole olennaisesti virheellinen. Tilintarkastajalta edellytetään toiminnassaan ammatillisen harkinnan käyttämistä sekä ammatillisen skeptisyyden noudattamista. (Halonen & Steiner 2009, 14, 42)

2.2 Pieni tilintarkastusyhteisö

Tilintarkastaja on tilintarkastuslain (TTL 18.9.2015/1141) mukaan hyväksytty luonnollinen henkilö tai tilintarkastusyritys, joka on oikeutettu tekemään tilintarkastuksia. Suomessa tilintarkastajia ovat HT-tilintarkastajat, KHT-tilintarkastajat, JHT-tilintarkastajat sekä hyväksytyt tilintarkastusyhteisöt. Tilintarkastusyhteisö on yritys, joka toimii tilintarkastajana. Tilintarkastusyrityksiä kutsutaan myös tilintarkastustoimistoiksi. (Horsmanheimo & Steiner 107, 51-52) Suomen tilintarkastusmarkkinoita hallitsee ns. Big 4-yhtiöt, joita ovat PricewaterhouseCoopers Oy, KPMG Oy Ab, Ernst & Young Oy, Deloitte & Touche Oy. Suomessa on kuitenkin myös suuri joukko yksin tai kaksin toimivia tilintarkastajia. (Kihn, Leponiemi, Oulasvirta, Vahtera & Wacker 2015, 81) IFAC (2011, 18) määrittelee pieniksi tilintarkastusyhteisöiksi sellaiset, joilla on asiakkaina enimmäkseen pienyrityksiä ja vähäinen määrä henkilökuntaa. Pienillä tilintarkastustoimistoilla on usein myös rajallisemmat sisäiset resurssit, jonka vuoksi ne käyttävät ulkopuolista apua. Yksin ammatinharjoittajina toimivat tilintarkastajat ja pienet tilintarkastusyhteisöt eivät käytännössä pysty suoriutumaan suurten yritysten, kuten listayhtiöiden, tilintarkastuksesta niiden vaatimien resurssien vuoksi (Horsmanheimo & Steiner 2017, 202).

2.3 Tilintarkastuksen laatu

Tilintarkastuksen laadulle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää. Käsitys tilintarkastuksen laadusta on riippuvainen näkökulmasta. Eri sidosryhmillä: käyttäjillä, tilintarkastajilla, tilintarkastusyhteisöllä, sääntelyviranomaisilla sekä yhteiskunnalla on erilaiset näkemykset siitä, mitä on tilintarkastuksen laatu. Käyttäjälle laatu saattaa tarkoittaa, että tilinpäätöksessä ei ole virheitä. Tilintarkastajalle laadun määritelmä voi olla se, että hän suorittaa riittävät tilintarkastustoimenpiteet. Tilintarkastusyhteisön käsitys laadukkaasta tilintarkastuksesta on sellaista, joka läpäisee laaduntarkastuksen ja jota

voi puolustaa oikeudessa. Sääntelyviranomaisille korkealaatuinen tilintarkastus tarkoittaa ammatillisten standardien noudattamista. Yhteiskunta voi pitää laadukkaana tilintarkastuksena sellaista, jonka avulla vältetään taloudelliset ongelmat yritys- tai yhteiskuntatasolla. Voidaan siis todeta, että erilaiset näkökulmat mittaavat tilintarkastuksen laatua eri tavalla. (Knechel, Krishnan, Pevzner, Shefchik & Velury 2013, 386) Kaikille näkökulmille yhteistä on kuitenkin tavoite saada aikaan mahdollisimman laadukasta tilintarkastusta. Yhteisen tavoitteen esteenä on se, että eri ryhmillä on ristiriitaisia motivaatioita ja erilaiset näkökulmat laadukkaasta tilintarkastuksesta. (Sutton & Lampe 1991, 276)

Tilintarkastuksen laadun on määritelty olevan riippuvainen tilintarkastajan ominaispiirteistä. Hyvä tarkastus on sellainen, jossa tilintarkastuksen suorittaa tilintarkastaja, joka on asianmukaisesti motivoitunut ja koulutettu ja, joka ymmärtää tilintarkastuksen luontaisen epävarmuuden ja mukautuu asiakkaan yksilöllisiin olosuhteisiin. (Knechel et al. 2013, 387-407) Yksi käytetyin määritelmä tilintarkastuksen laadusta on DeAngelon (1981, 186), joka luonnehtii laadun olevan markkinoiden arvioima yhteinen todennäköisyys sille, että tilintarkastaja löytää virheellisyydet asiakkaan kirjanpitojärjestelmässä ja raportoi niistä. Tämä määritelmä jaetaan usein kahteen osaan: siihen, että tilintarkastaja havaitsee virheellisyydet ja siihen, että hän toimii asianmukaisesti virheen havaittuaan. Ensimmäinen osa liittyy tilintarkastajan osaamiseen, kun taas jälkimmäinen liittyy tilintarkastajan objektiivisuuteen, ammatilliseen skeptisyyteen ja riippumattomuuteen. Nämä kaksi osaa osoittavat sen, että tilintarkastuksen eri näkökohdat voivat vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun. Virheellisyyden havaitseminen vaatii, että asianmukaisia resursseja käytetään tehokkaasti tilintarkastusprosessissa, mutta virheellisyyksien raportointi edellyttää tilintarkastajaa ryhtymään tarvittaviin toimenpiteisiin tilintarkastusprosessin lopussa. (Knechel et al. 2013, 388)

Tilintarkastuksen laatua on määritelty myös liittyen tilintarkastajan velvollisuuteen tilintarkastusprosessissa tai tilintarkastuksen tavoitteen kannalta. Esimerkiksi Government Accountability Office (GAO 2003, 13) määrittelee laadukkaan tilintarkastuksen sellaiseksi, joka suoritetaan yleisesti hyväksyttyjen tilintarkastusstandardien mukaan, jotta saadaan kohtuullinen varmuus siitä, että tilintarkastetut tilinpäätöstiedot esitetään standardien mukaisesti ja ne eivät ole mahdollisista virheistä tai petoksista johtuen

olennaisesti virheellisiä. Standardien olennaiset poikkeavuudet kertovat huonosta tilintarkastuksen laadusta. Francis (2011, 127) on määritellyt tilintarkastuksen laadun olevan binaarinen. Tilintarkastuksen oikeudellinen näkökulma jakaa tilintarkastuksen kahteen osaan, joita ovat: ”epäonnistunut tilintarkastus” ja ”onnistunut tilintarkastus”. Tilintarkastus voi olla epäonnistunut, jos tilintarkastaja ei ole riippumaton tai jos riippumaton tilintarkastaja antaa virheellisen tilintarkastuskertomuksen, koska tilintarkastusstandardien mukaista riittävää näyttöä ei ole hankittu. Onnistunut tilintarkastus taas on sellainen, jossa tilintarkastaja noudattaa tilintarkastusstandardeja ja antaa oikean lausunnon tilinpäätöksestä suorittamalla asianmukaiset tilintarkastustoimenpiteet. Gul, Lynn & Tsui (2002) määrittelevät laadukkaan tilintarkastuksen myös havaittujen virheiden määrällä viitaten siihen, että laadukas tilintarkastaja havaitsee virheet ja parantaa tilinpäätöksen luotettavuutta. Carcello et al. (2002) osoittavat, että tilintarkastuksen laatu on verrannollinen tilintarkastustyön määrään. Yhteenvetona voidaan todeta, että mitään yhtenäistä määritelmää tilintarkastuksen laadulle ei ole. Näin ollen viitekehyksen käyttäminen saattaa antaa paremman kuvan tilintarkastuksen laadusta. (Knechel et al. 2013, 388.)

2.3.1 Tilintarkastuksen laadun viitekehys

Tilintarkastuksen laadun viitekehyksessä käsitellään tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia tekijöitä. Tilintarkastuksen laatu käsittää avaintekijät, jotka luovat ympäristön sille, että todennäköisyys laadukkaalle tilintarkastukselle on mahdollisimman suuri. Vastuu tilintarkastuksen laadusta on tilintarkastajalla. Tilintarkastuksen laatu voidaan kuitenkin saavuttaa parhaiten ympäristössä, jossa eri tahojen välillä on yhteistyötä ja asianmukaista vuorovaikutusta. Tilintarkastuksen laadun viitekehyksestä on tehty useita eri määritelmiä. Knechel ja Shefchik on kehittänyt (2014, 131) tilintarkastuksen viitekehyksen, joka muodostuu panoksista, prosesseista ja tuloksista. Francis (2011, 126) on laatinut viitekehyksen, jossa tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia tekijöitä ovat: panokset, prosessitekijät, tilintarkastusyhteisöt, tilintarkastusala ja -markkinat, instituutiot ja taloudelliset seuraukset tilintarkastuksen tuotoksista. IAASB:n (2014, 4) viitekehyksessä tilintarkastuksen laatutekijät jakaantuvat viiteen eri osaan: panokset, prosessitekijät, tuotokset, vuorovaikutustekijät sekä ympäristötekijät. Kuviossa 1 on havainnollistettu nämä IAASB:n viitekehyksen tekijät, joita seuraavaksi käydään tarkemmin läpi.

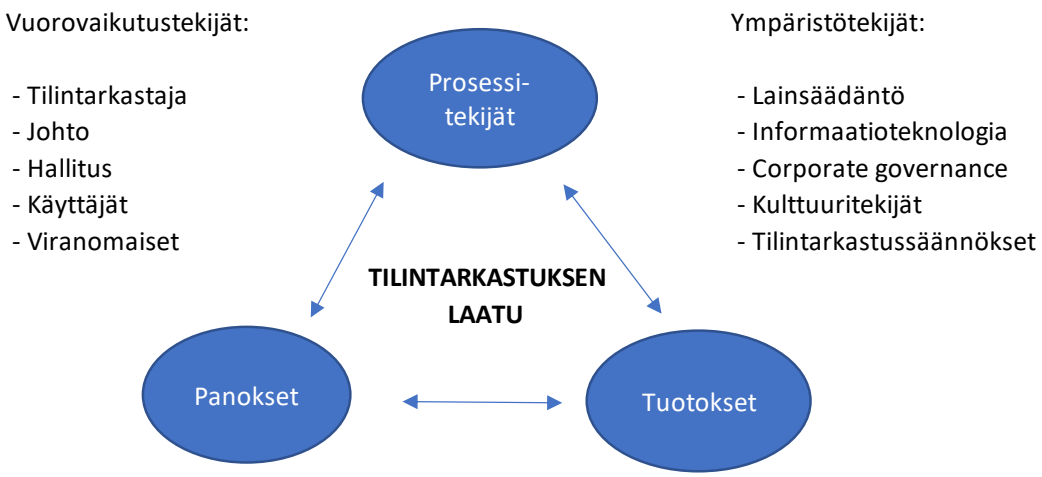

Kuvio 1. Tilintarkastuksen laadun viitekehys IAASB:n mallin pohjalta. (IAASB 2014)

Panostekijät muodostuvat tilintarkastajan arvoista, etiikasta ja asenteesta, joihin vaikuttaa tilintarkastusyhteisössä vallitseva kulttuuri. Panostekijöitä ovat myös tiedot, ammattitaito, kokemus ja aika. Tilintarkastusyhteisön toimintaperiaatteet ja -menettelyt vaikuttavat vaadittaviin tietoihin sekä kokemukseen ja käytettävissä oleva aika tarkastustyön tekemiseen. (IAASB 2014, 9) Tilintarkastukset ovat laadukkaita silloin, kun tilintarkastaja on pätevä ja riippumaton ja, kun tilintarkastusmenettelyt ovat luotettavia ja relevantteja (Francis 2011, 126). Knechel ja Shefchik (2014, 131) nostavat panostekijöihin tilintarkastajan ammatillisen skeptisyyden eli sen, miten paljon tilintarkastaja käyttää ammatillista harkintaa tarkastustyössä.

Tilintarkastusprosessi koostuu riskinarviointitoimenpiteistä, analyysimenetelmistä sekä tehdyn työn tarkastuksesta (Knechel et al. 2013, 390). Laadun takaamiseksi tilintarkastusprosessi on suoritettava tilintarkastuslakien ja -standardien mukaisesti. Myös tilintarkastusyhteisön menettelytavat vaikuttavat tilintarkastusprosessiin. Menettelyiden on oltava yhtenäisiä säännösten ja standardien kanssa, jotta tilintarkastuksen laatu voidaan varmistaa. (IAASB 2014, 12) Prosessitekijänä Knechel ja Shefchik (2014, 131) mainitsevat myös tilintarkastusyhteisön sisäisen laadunvalvonnan.

Tilintarkastustyön tuotoksia ovat mm. tilintarkastuskertomus, tilintarkastuspöytäkirjat ja tarkastettu tilinpäätös. Puhtaalla tilintarkastuskertomuksella on mahdollista informoida

käyttäjille tilinpäätöstiedon luotettavuudesta ja tilintarkastustyön laadusta. Tilintarkastuskertomus on kuitenkin hyvin pitkälle standardoitu, joten vain mukautetut tilintarkastuskertomukset antavat tietoa tilintarkastajan työstä ja tuloksista. (IAASB 2014, 15)

Vuorovaikutustekijät käsittävät kaikki henkilöt ja prosessit, jotka ovat mukana talousraporttien laatimisessa, hyväksymisessä, tarkastuksessa, analysoinnissa ja niiden käytössä. Vuorovaikutustekijöitä ovat tilintarkastajan lisäksi johto, hallitus, käyttäjät ja viranomaiset. Jokaisella tekijällä on tärkeä rooli korkealaatuisen taloudellisen informaation tuottamisessa, ja näiden tekijöiden välisellä vuorovaikutuksella on vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. (IAASB 2014, 19)

Ympäristötekijät ovat ns. taustatekijöitä, jotka vaikuttavat taloudellisen raportoinnin laatuun ja luotettavuuteen sekä sitä kautta myös tilintarkastuksen laatuun. IAASB :n (2014, 26) mukaan taustatekijöitä ovat mm. vallitseva lainsäädäntö, informaatioteknologia, corporate governance, kulttuuritekijät ja tilintarkastussäännökset. Instituutiot säätelevät tilintarkastusta ja rankaisevat tilintarkastajia mahdollisista väärinkäytöksistä ja huonolaatuisista tarkastuksista (Francis 2011, 126).

2.3.2 Laatu ja tilintarkastusyhteisön koko

Tilintarkastuksen laatua on tutkittu tilintarkastusyhteisöjen koon perusteella. DeAngelon (1981) mukaan suuret tilintarkastusyhteisöt tarjoavat laadukkaampaa tilintarkastusta, koska niillä on panoksena suurempi maine. DeAngelo mainitsee, että suurilla tilintarkastusyhteisöillä on enemmän asiakkaita ja siksi asiakkaiden menetys on suurempi, jos tilintarkastuksen laatu on heikkoa. Myös Palmrose (1988, 55) on osoittanut, että suuremmat tilintarkastusyhteisöt joutuvat määrällisesti vähemmän oikeudenkäynteihin verrattuna pieniin tilintarkastustoimistoihin, joka Palmrosen mukaan viittaa suurten yhteisöjen parempaan tilintarkastuksen laatuun. Näiden lisäksi suuremmilla tilintarkastusyhteisöillä on enemmän resursseja käytössään ja ne pystyvät houkuttelemaan töihin ammattitaitoisempia työntekijöitä. Lisäksi suurissa Big Four -yhteisöissä toimivilla tilintarkastajilla on usein mahdollisuus hyödyntää ketjun kansainvälisiä koulutusohjelmia, standardisoituja tarkastusmenetelmiä sekä toisten tilintarkastajien näkemyksiä ja arvioita (Lawrence, Minutti-Meza & Zhang 2011, 260). Suuret tilintarkas-

tusyhteisöt ovat myös kansainvälisten tilintarkastusverkostojen jäseniä. Näiden verkostojen osakkuusyrityksiin sovelletaan laadunvarmistusta ja sisäisiä laadunarviointeja. Ne jakavat yhteiset menetelmät ja käytännöt, jotka tuottavat mittakaavaetuja. Tilintarkastajat, jotka eivät täytä laatustandardeja, vaarantavat verkoston maineen luoden voimakkaan kannustimen laatutason ylläpitämiseksi. Koska suuret tilintarkastusyhteisöt panostavat maineensa säilyttämiseen, niillä on kannustin pitää yllä tasalaatuista palvelun laatua. Suuret tilintarkastusyritykset käyttävät standardoituja menetelmiä ja ohjelmia saavuttaakseen tämän tavoitteen. Standardisoiduista tarkastusmenetelmistä huolimatta, tilintarkastuspäätökset ovat viime kädessä yksittäisen tilintarkastajan tekemiä, ja näin ne todennäköisesti saattavat vaihdella eri toimistojen välillä myös ketjun sisällä. (Sundgren & Svanström 2013, 36)

Pienemmillä tilintarkastusyhteisöillä on suuria yhteisöjä rajallisemmat resurssit järjestää koulutusta, kuten seminaareja, eivätkä voi suurten yhteisöjen tapaan käyttää hyödykseen ketjujen sisäistä asiantuntemusta (Svanström 2016, 42). Toisaalta Lawrence et al. (2011) ovat osoittaneet tutkimuksessaan, että suurten Big Four -tilintarkastusyhteisöjen ja pienempien yhteisöjen erot tilintarkastuksen laadussa johtuu todennäköisemmin tilintarkastusasiakkaiden ominaisuuksista, erityisesti asiakkaiden koosta. He havaitsivat, että tilintarkastajat, joilla on suurempi asiakasmäärä ja taseen perusteella suurempia asiakkaita, antavat vähemmän mukautettuja tilintarkastuskertomuksia. Tämä saattaa johtua kiireestä, joka lisää tilintarkastajan aikapainetta toimeksiannossa. Louis (2005, 77) on todennut, että pienet yhteisöt pysyvät tarjoamaan yhtä laadukasta tilintarkastusta Big Four -yhtiöihin verrattuna. Sekä suurten että pienten tilintarkastusyhtiöiden on toimittava saman sääntelyn ja samojen ammatillisten standardien mukaan pitääkseen yllä kohtuullista laatutasoa. Tämän lisäksi pienemmät tilintarkastusyhteisöt ovat paremmin selvillä paikallisista markkinoista ja ne tuntevat yleensä asiakkaansa suuria yhtiöitä paremmin, mikä mahdollistaa sen, että väärinkäytösten havaitseminen saattaa olla pienille tilintarkastusyhtiöille helpompaa.

3. TILINTARKASTUKSEN LAADUN SAAVUTTAMINEN

Tässä kappaleessa tarkastellaan, miten tilintarkastuksen laatu voidaan saavuttaa tilintarkastusyhteisön sisäisillä toimilla sekä ulkoisella valvonnalla. Aluksi käydään läpi tilintarkastuksen odotuskuilua ja laadun sääntelyä. Sääntelystä keskitytään erityisesti ISQC 1-laadunvalvontastandardiin ja sen soveltamiseen pienissä tilintarkastusyhteisöissä. Lisäksi kappaleessa käydään läpi ulkoista laadunvalvontaa ja laadunvalvonnan tekemiä havaintoja tilintarkastusyhteisöjen laadusta.

3.1 Tilintarkastuksen odotuskuilu

Lakisääteisellä tilintarkastuksella on yhteiskunnallinen tarkoitus. Tilintarkastajat joutuvat kuitenkin yleisesti arvostelun kohteeksi, jos he eivät havaitse petoksia tilinpäätöksestä. Sidosryhmillä on siten tiettyjä odotuksia lakisääteiseltä tilintarkastukselta. Julkiset odotukset tilintarkastajien roolista ja vastuusta ylittävät tilintarkastajien suorituksen sidosryhmien näkökulmasta. Tätä ilmiötä kutsutaan tilintarkastuksen odotuskuiluksi. (Koh & Woo 1998, 147) Termiä odotuskuilu (expectation gap) käytti ensimmäisen kerran Liggio (1974). Hän määritti odotuskuilun näkemyseroksi, joka vallitsee tilinpäätöskäyttäjien ja tilintarkastajan välillä tilintarkastajalta edellytettävän suoritustason suhteen. Ruhnke & Schmidt (2014, 592) toteavat tilintarkastuksen odotuskuilun olevan sellainen, jossa sidosryhmien odotukset tilintarkastajien velvollisuuksista nykyisten tilintarkastusstandardien suhteen ja käsitys tilintarkastajien suorituskyvystä eroavat toisistaan.

Tilintarkastuksen odotuskuilua pyritään kaventamaan kehittämällä tilintarkastuksen sääntelyä (Vuopala 2015, 37). Tilintarkastuksen odotuskuilu heikentää legimiteettiä ja voi uhata tilintarkastustyötä, sillä odotuskuilu saattaa aiheuttaa muutoksia tilintarkastustavoissa lisääntyvän sääntelyn myötä. Gaan (1991) mukaan peliteorian avulla voidaan osoittaa, että ammattikunta pyrkii välttämään lisääntyvän sääntelyn uhkaa lisäämällä itsesääntelyn tasoa. Pelin kulkuun vaikuttavat sidosryhmien odotukset hyödyllisemmästä tilintarkastuksesta. Tilintarkastussääntelyn lisääntyminen ei kuitenkaan välttämättä lisää tilintarkastuksen hyödyllisyyttä. (Ruhnke & Schmidt 2014, 573)

3.2 Tilintarkastuksen laadun sääntely

Tilintarkastuksen sääntelylle on tyypillistä, että sillä on reagoitu maailmantalouden kriiseihin ja skandaaleihin. Vuosituhannen vaihteen tilinpäätösskandaalit sekä vuonna 2008 alkanut finanssikriisi Yhdysvalloissa ja Euroopassa ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat edelleen lähitulevaisuudessa tilintarkastuksen sääntelyyn. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 22) Tilintarkastusta Suomessa säätelee tilintarkastuslaki (1141/2015). Suomen lainsäädäntöön vaikuttavat keskeisesti Euroopan unionin säädökset.

3.2.1 Tilintarkastuslaki

Tilintarkastuslaki (1141/2015) on tärkein tilintarkastusta säätelevä laki (PRH 2016a). Nykyinen tilintarkastuslaki tuli voimaan 1.1.2016. Keskeisimpiä muutoksia tuli mm. tilintarkastusvalvontaan, tilintarkastuskertomukseen sekä tilintarkastuskohteeseen liittyen. Tilintarkastuslain uudistusta koskevissa valmistelutöissä todettiin uudistuksen perusteluksi EU:n tilintarkastusreformin lisäksi maailmantalouden kriisi, joka on lisännyt mielenkiintoa tilintarkastusta ja tilintarkastuksen valvontaa kohtaan. Tilintarkastuslaki on yleisluonteinen. Tämä tarkoittaa, että tilintarkastuslaki väistyy, jos muualla lainsäädännössä säädetään toisin. Tilintarkastuslakia täydentäviä säännöksiä on esimerkiksi osakeyhtiölaissa ja asunto-osakeyhtiölaissa. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 115) Tilintarkastuslaissa ei määritellä tilintarkastuksen laatua. Se kuitenkin asettaa vaatimukset tilintarkastukselle. (Kihn 2017, 82) Tilintarkastuslain (1141/2015) mukaan tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa sekä ammattieettisiä periaatteita.

Hyvä tilintarkastustapa

Hyvä tilintarkastustapa tarkoittaa huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattamaa tilintarkastuskäytäntöä ja se ohjaa tilintarkastajien toimintaa. Hyvä tilintarkastustapa muotoutuu osittain tilintarkastusalan ammattilaisten keskuudessa ja ammatillisissa yhteenliittymissä. Suomessa Suomen Tilintarkastajat ry antaa jäsenilleen hyvää tilintarkastustapaa koskevia ohjeita ja suosituksia. Hyvä tilintarkastustapa sisältää periaatteita, kuten objektiivisuus, rehellisyys ja huolellisuus sekä menetelmiä, joita huo-

lelliset ammattihenkilöt käyttävät. Hyvän tilintarkastustavan avulla myös tilintarkastuspalveluiden käyttäjät ja muut sidosryhmät voivat arvioida onko tilintarkastaja toiminut asianmukaisesti. Hyvän tilintarkastustavan perustana toimii lait ja asetukset, kansainväliset tilintarkastusalan standardit ja ammattieettiset periaatteet. (PRH 2016a; Horsmanheimo & Steiner 2017, 158-159)

Ammattieettiset periaatteet

Tilintarkastuslain (1141/2015) perusteella tilintarkastajan on suoritettava tehtävät ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti, ammatillista kriittisyyttä käyttäen sekä yleinen etu huomioiden. Velvollisuus noudattaa ammattieettisiä periaatteita on osa hyvää tilintarkastustapaa. Ammattieettiset periaatteet laatii ja julkaisee IFAC:n yhteydessä toimiva IESBA-komitea. Komitea listaa ammattieettisiin perusperiaatteisiin myös salassapitovelvollisuuden, josta säädetään tilintarkastuslain 4 luvun 8 §:ssä. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017a)

3.2.2 Tilintarkastusdirektiivi

Suomen tilintarkastuslainsäädäntöön on vaikuttanut Euroopan yhteisöjen tilintarkastusdirektiivi. Lakisääteistä tilintarkastusta koskeva kahdeksas yhtiöoikeudellinen direktiivi eli niin sanottu tilintarkastusdirektiivi annettiin vuonna 2006. Direktiivin viimeisimmät muutokset julkaistiin vuonna 2014. Tilintarkastusdirektiivi on tilintarkastuksen kannalta tärkein säädös Euroopassa. Tilintarkastusdirektiivi sääntelee tilintarkastajaa koskevia vaatimuksia, kuten riippumattomuutta, ammattieettisiä periaatteita, jatkuvaa koulutusta sekä tilintarkastuksessa sovellettavia standardeja. Tilintarkastusdirektiivi jakaantuu 13 lukuun. Direktiivin (2006/43/EY) viidennessä luvussa edellytetään, että tilintarkastukset suoritetaan EU:n komission hyväksymiä kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja noudattaen. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 128)

3.2.3 Kansainväliset tilintarkastusstandardit

Tärkeä osa tilintarkastusta sääntelevistä lähteistä muodostuu kansainvälisistä tilintarkastusalan standardeista. Tilintarkastusdirektiivin (2006/43/EY) mukaan kansainvälisellä tilintarkastusstandardilla tarkoitetaan kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFACin

kansainvälisen tilintarkastus- ja varmennusstandardilautakunnan IAASBn kautta antamia kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja eli ISA-standardeja sekä kansainvälistä laadunvalvontastandardia ISQC 1. ISA-standardit säätelevät tilintarkastuksen teknistä suorittamista. Standardit ohjaavat tilintarkastusta määrittämällä toimintaperiaatteet tilintarkastuksen eri osa-alueille. Standardit ohjeistaa tarkastuksessa sekä sen dokumentoinnissa. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017a) Huolelliseen tilintarkastukseen kuuluu, että standardien ohjeista ei ilman perusteltua syytä poiketa. Tilintarkastuslaissa on vaatimus kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattamisesta lakisääteisissä tilintarkastuksissa. Tämä tapahtui EU:n tilintarkastusdirektiivin implementoinnin myötä, jonka mukaan tilintarkastusstandardit olisivat laintasoista sääntelyä. Kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja ei ole kuitenkaan vielä hyväksytty sovellettavaksi EU:ssa. Suomessa tilintarkastusstandardien noudattamista arvioidaan osana hyvää tilintarkastustapaa siihen saakka, kunnes kyseinen tilintarkastusstandardi on hyväksytty EU:ssa sovellettavaksi. Sama velvoittavuus koskee laadunvarmistusstandardeja ISA 220 ja ISQC 1 sekä IFAC:n eettisiä sääntöjä tilintarkastajille. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 160-161)

ISA-standardeilla pyritään harmonisoimaan tilintarkastuksen laatu ja luomaan sille minimitaso (Laine 2017, 65). Mautzin (1961, 12) mukaan standardien ensisijainen hyöty on se, että ne toimivat ikään kuin vertailukohteena, jota vasten tilintarkastus pystytään arvioimaan. Standardien asettamisella reagoidaan useimpiin havaittuihin ongelmiin tilintarkastuksen laadussa. Standardeilla pyritään vaikuttamaan tilintarkastuksen laatuun rajoittaen tilintarkastajan strategista tai huolimatonta käytöstä. Liialliset standardit saattavat kuitenkin johtaa turhiin rutiininomaisiin menettelytapoihin tilintarkastusprosessissa. Tilintarkastusprosessien standardointi saattaa rajoittaa tilintarkastajan harkintaa niin, että se johtaa ”sama malli kaikille” -lähestymistapaan, jolloin tarkastus ei vastaa enää asiakkaiden yksilöllisiä tarpeita. Standardisointi voi myös aiheuttaa sen, että tilintarkastaja keskittyy standardien noudattamiseen ja tilintarkastajan oma arviointikyky alkaa näin ollen näivettyä. (Knechel 2013, A13)

Hyvä tilintarkastustapa velvoittaa ISA-standardien noudattamisen pienyritysten tilintarkastuksessa, vaikka EU:n päätös sitovasta soveltamisesta puuttuu. Pienyritysten tilintarkastuksissa ISA-standardeja ei kuitenkaan voida soveltaa kirjaimellisesti. (Hors-

manheimo & Steiner 2017, 161) ISA-standardeja onkin kritisoitu siitä, että ne on laadittu isoille tilintarkastusyhteisöille, jotka tarkastavat isoja asiakkaita. Pienissä toimeksiannoissa standardit saattavat tuntua keinotekoiselta ja raskaalta. ISA-standardeihin liitetään termit skaalautuvuus (scalability) ja suhteellinen soveltaminen (proportionality). TTL 3:3.2:n mukaan kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja voidaan soveltaa tarkoituksenmukaisessa laajuudessa pienyrityksen tilintarkastuksessa. Tarkoituksenmukainen laajuus on jätetty tilintarkastajan oman ammatillisen harkinnan varaan. Näin ollen standardit edellyttävät tilintarkastajalta hyvän tilintarkastustavan mukaisia toimintatapoja sekä ammatillista harkintaa. Ammatillisen harkinnan seurauksena tilintarkastajat voivat päätyä hyvin erilaisiin ratkaisuihin, vaikka noudattaisivatkin standardeja. Tilintarkastusalalla onkin ollut epäselvyyttä siitä, mitä termit skaalautuvuus ja suhteellinen soveltaminen tarkoittavat ja kuinka paljon ammatillista harkintaa tilintarkastaja voi toimeksiannoissa käyttää. (Laine 2017, 66) Australian ja Uuden-Seelannin IAASB:n jäsenten Fisher & Reidin (2017) mielestä olisi oleellista luoda yhtenäinen tulkinta skaalautuvuuden ja suhteellisen soveltamisen käsitteille tilintarkastajan ammatillisen harkinnan vuoksi.

Ratkaisuksi kansainvälisten standardien skaalautuvuuden ja suhteellisen soveltuvuuden yhtenäisen tulkinnan puutteeseen on kehitelty omaa standardia pk-tilintarkastuksille. SASE-standardi (Standard of Audit for Small Entities) korvaisi kansainväliset tilintarkastusstandardit pienissä toimeksiannoissa. Pk-standardihankkeen tavoitteena on luoda edellytykset laadukkaalle tilintarkastukselle myös pienissä ja keskisuurissa yrityksissä. Hankkeen työryhmä on arvioinut, että pk-standardi nostaisi pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastuksen laatua nykyisestä. (Suomen Tilintarkastajat ry 2015; Vuopala 2015, 38-39)

3.3 Tilintarkastusyhteisön laadunvalvonta ja ISQC 1 -laadunvalvontastandardi

3.3.1 Tilintarkastuksen laadunvalvonta

Tilintarkastajan on huolehdittava tilintarkastustyön laadusta. Sekä tilintarkastusyhteisöt että ammatinharjoittajina toimivat tilintarkastajat ovat velvoitettuja pitämään yllä laatua. Kaikilla tilintarkastajilla on oltava käytössään laadunvalvontajärjestelmä. Laa-

dunvalvonnalla tarkoitetaan tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön omia laadunvalvontamenetelmiä. Laadunvalvonnalla varmistetaan, että tilintarkastustoimeksiannot suoritetaan hyvän tilintarkastustavan mukaan. Tilintarkastuksen laadunvalvonta on omavalvontaa, jonka lähtökohtana on se, että tilintarkastaja itse haluaa ja kykenee noudattamaan toimintaansa koskevia vaatimuksia. Laadunvalvonnan tarkoituksena on ohjauksen ja neuvonnan avulla ehkäistä virheiden syntymistä ja toistumista (Horsmanheimo & Steiner 2002, 358-359). Wooten (2003, 48-51) mukaan laadunvalvontaan vaikuttavat monet tekijät, kuten tilintarkastusyhteisön koko, henkilöstöhallinto, alan kokemus ja tilintarkastustiimit. Suurissa tilintarkastusyhteisöissä laadunvalvonta on hyvin perusteellista, sillä niillä on etuna kansainvälisten ketjujen ohjeet ja työvälineet. Yksittäin toimivilla tilintarkastajilla laadunvalvonta on selvästi vaatimattomampaa. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 358-359)

3.3.2 ISQC 1 -laadunvalvontastandardi

Kansainvälisen tilintarkastajaliiton (IFAC) alainen tilintarkastus- ja varmennusstandardilautakunta IAASB (2003, 4-5) päätti toteuttaa vuonna 2003 hankkeen, jonka tarkoituksena oli vastata lisääntyneisiin tilintarkastuksen laatuvaatimuksiin. Hankkeen tarkoituksena oli myös parantaa maiden kansallisia laadunvalvontaa koskevia standardeja ja ohjeistuksia. IAASB:n alkuperäinen suunnitelma oli uudistaa sen hetkinen ISA 220 käsittelemään sekä toimeksiantokohtaista että tilintarkastusyhteisön laadunvalvontaa. Hanketta kuitenkin päivitettiin ja luotiin kaksi erillistä laadunvalvontastandardia: ISA 220 noudatettavaksi toimeksiannoissa ja ISQC 1 (International Standard on Quality Control) noudatettavaksi tilintarkastusyhteisössä. Päätöksen perustana oli erottaa vastuun tasot eli yritys ja toimeksiannot, toisistaan. Lisäksi tarkoituksena oli, etteivät yrityksen laadunvalvontajärjestelmän puutteet merkitsisi sitä, että toimeksiantoa ei suoritettaisi ammatillisten standardien mukaisesti.

ISQC 1 -standardi julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 2004. IAASB aloitti tämän jälkeen Clarity -projektin, jonka tarkoituksena oli uudistaa kaikki 36 ISA-standardia sekä ISQC 1 -laadunvalvontastandardi. Clarity-projektin seurauksena standardeja selkeytettiin ja samalla niiden luettavuutta ja ymmärrettävyyttä parannettiin. Projekti saatiin päätökseen keväällä 2009 ja sen seurauksena ISQC 1 uudistui, mutta standardin

painopiste ei kuitenkaan olennaisesti muuttunut. (Small and Medium Practices Committee 2011; Halonen & Steiner 2009, 11)

Clarity-standardeja alettiin soveltamaan 15.12.2009 tai sen jälkeen alkavilla tilikausilla. Uudistetun ISQC 1 -standardin tavoitteena on, että tilintarkastusyhteisö luo ja ylläpitää laadunvalvontajärjestelmää, jonka avulla se saa kohtuullisen varmuuden siitä, että tilintarkastusyhteisö ja sen henkilöstö noudattavat ammatillisia standardeja ja vaatimuksia ja, että tilintarkastusyhteisön antamat raportit ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia. Tilintarkastusyhteisöllä tarkoitetaan standardissa yksin vastuullisena toimivaa tilintarkastajaa, tilintarkastusammattilaisten muodostamaa yhtiötä ja muuta tilintarkastusammattilaisten yhteenliittymää. Määritelmän perusteella standardi koskee jokaista yksittäistä tilintarkastajaa ja edellyttää luomaan dokumentoidun laadunvalvontajärjestelmän. Standardi koskee tilinpäätökseen kohdistuvia tilintarkastuksia, yleisluonteisia tarkastuksia sekä muita varmennus- ja liitännäispalvelutoimeksiantoja. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017b, 48-50)

Standardin mukainen laadunvalvontajärjestelmä koostuu seitsemästä osa-alueesta: laatua koskevat johdon velvoitteet tilintarkastusyhteisössä, relevantit eettiset vaatimukset, asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen, henkilöresurssit, toimeksiannon suorittaminen, seuranta sekä dokumentointi. Kuviossa 2 on esitetty standardin eri osa-alueet ja niiden väliset suhteet. (IFAC 2011, 1.)

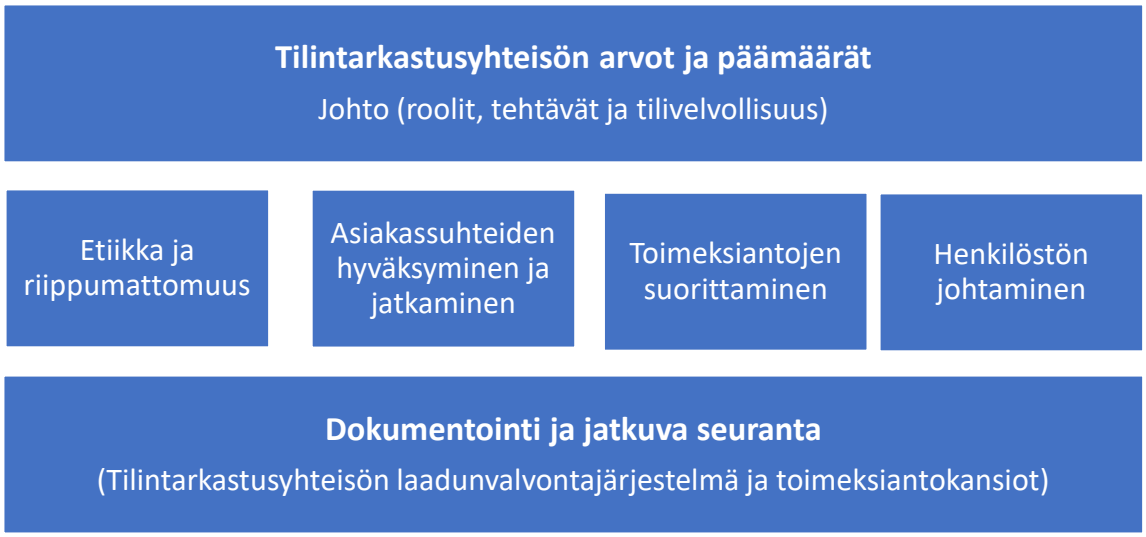

Kuvio 2. ISQC 1 -laadunvalvontastandardin osa-alueet ja niiden väliset suhteet. (KHT-yhdistys ry 2012, 27.)

Johdon velvoitteet tilintarkastusyhteisössä

Johdossa toimiva tilintarkastusyrittäjä on vastuussa laadunvalvontajärjestelmästä. Tilintarkastusyrittäjä vastaa laadunvarmistuskulttuurin ohjaamisesta ja edistämisestä yrityksen sisällä sekä laadunvalvontakäsikirjan ylläpidosta. (IFAC 2011, 5.) Johdolla tulee olla käsitys koko standardista, jotta standardin tavoite tulee ymmärretyksi ja sitä sovelletaan vaatimusten mukaisesti (KHT-yhdistys ry 2012, 28). Johdossa toimivan henkilön tulee painottaa omassa toiminnassaan sitä, miten tärkeää tilintarkastuksen laadun kannalta on tehdä työtä ammatillisten standardien mukaan, noudattaa laadunvalvonnan periaatteita sekä antaa tilintarkastuskertomuksia, jotka ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017b, 148)

Relevantit eettiset vaatimukset

Tilintarkastusyrittäjän ja tilintarkastusyhteisön henkilökunnan on noudatettava relevantteja eettisiä vaatimuksia. Ammattieettiset perusperiaatteet ovat: rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus sekä ammatillinen käyttäytyminen. Eettisissä ohjeissa mainitaan myös vaatimus riippumattomuudesta. Tilintarkastusyrittäjän ja mahdollisten avustavien tarkastajien tulee olla riippumattomia toimeksiannoistaan. Tilintarkastajan on tarkasteltava olosuhteitaan riippumattomuutta vaarantavien uhkien varalta ja dokumentoitava nämä tunnistetut uhat sekä käytetyt varotoimet. Tilintarkastusyrittäjän tulee ryhtyä tarpeellisiin toimenpiteisiin riippumattomuuteen kohdistuvan uhan poistamiseksi. Jos uhkaa ei ole mahdollista poistaa tai vähentää hyväksyttävälle tasolle, on tilintarkastajan luovuttava uhkaa aiheuttavasta toimeksiannosta. (IFAC 2011, 9; Suomen Tilintarkastajat ry 2017b, 53-55)

Asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen

ISQC 1 -standardi edellyttää, että tilintarkastusyhteisö hankkii tarpeelliset tiedot ennen uuden toimeksiannon hyväksymistä tai nykyisen toimeksiannon jatkamista. Ennen uuden asiakkaan ottamista, tulee arvioida asiakkaaseen liittyvät riskit ja tehtävä tiedusteluja kolmansille osapuolille tai tehdä taustaselvityksiä. Arviointi on dokumentoitava.

Kun asiakkaasta on päätetty, tilintarkastusyrittäjän on laadittava toimeksiantokirje uuden asiakkaan allekirjoitettavaksi. Jokaisessa jatkuvassa toimeksiannossa on laadittava dokumentoitu tarkastelu, jossa ratkaistaan, onko toimeksiantoa asianmukaista jatkaa. (IFAC 2011, 21-24) Tilintarkastusyrittäjän tulee hyväksyä uusia toimeksiantoja tai jatkaa olemassa olevia toimeksiantoja ja asiakassuhteita vain silloin, kun yrityksellä on siihen tarvittavat resurssit, kun se pystyy noudattamaan eettisiä vaatimuksia ja se on arvioinut asiakkaan rehellisyyden (KHT-yhdistys 2012, 29).

Henkilöresurssit

Tilintarkastusyhteisöllä tulee olla riittävästi henkilöstöä, jolla on tarvittava pätevyys ja kyvyt sekä sitoutuneisuus eettisiin periaatteisiin toimeksiantojen suorittamiseksi ammatillisten standardien ja määräysten mukaisesti sekä sen mahdollistamiseksi, että tilintarkastusyhteisön antamat raportit ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia. (KHT-yhdistys 2012, 28) Uutta henkilöä palkattaessa tilintarkastusyrittäjän tulee perehdyttää tilintarkastusyhteisön toimintaperiaatteisiin ja menettelytapoihin. Tilintarkastusyrittäjän ja mahdollisten avustavien tarkastajien on täytettävä ammatillista kehittymistä koskevat vähimmäisvaatimukset ja hankkia tarvittaessa lisäkoulutusta. Tilintarkastaja on velvollinen pitämään kirjaa omasta ammatillisesta kehittymisestään. (IFAC 2011, 27-29)

Toimeksiannon suorittaminen

Toimeksianto on suoritettava säädöksiin ja määräyksiin perustuen ja annettujen raporttien on oltava asianmukaisia. Tilintarkastusyhteisöllä on oltava sellaiset järjestelmät, jotka takaavat toimeksiantojen laadun yhdenmukaisuuden ja sen, että toimeksiannot valvotaan ja läpikäydään asianmukaisella tavalla. (KHT-yhdistys 2012, 29) Tilintarkastusyrittäjän tulee dokumentoida toimeksiannoissa noudatettava prosessi, jotta avustavat tarkastajat voivat suorittaa toimeksiannot yhdenmukaisella tavalla ja ammatillisten standardien ja säädösten mukaisesti. Työpaperipohjat on pidettävä ajan tasalla ammatillisten standardien muuttuessa. Jos tilintarkastajalla on avustavaa henkilökuntaa, tilintarkastusyrittäjän on määrättävä toimeksiantoihin valvonta- ja läpikäyntivastuut. Läpikäyntivelvoite on määriteltävä niin, että kokeneemmat tarkastajat käyvät läpi vähemmän kokeneiden tarkastajien tekemän työn. (IFAC 2011, 36-39)

Seuranta

ISQC 1:n mukaan tilintarkastusyhteisön tulee luoda seurantaprosessi, joka antaa kohtuullisen varmuuden siitä, että laadunvalvontajärjestelmään liittyvät toimintaperiaatteet ja menettelytavat ovat relevantteja, riittäviä ja tehokkaita. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017b, 156) Tämä tapahtuu tekemällä haastatteluja ja läpikulkutestejä sekä tutkimalla toimeksiantokansioita ja muuta relevanttia dokumentaatiota. Seurantaprosessi voidaan jakaa jatkuvaan seurantaan ja valmiiden kansioiden jaksottaiseen laaduntarkastukseen. Laadunvalvonnan seurannassa voidaan arvioida esimerkiksi sitä, onko tilintarkastusyhteisön laadunvalvontakäsikirja ajan tasalla, toteutuuko henkilöstön ammatillinen kehittyminen ja onko eettisiä sääntöjä noudatettu. Valmiiden kansioiden jaksottaisen laaduntarkastuksen avulla varmistetaan, että lakisääteisiä vaatimuksia on noudatettu ja, että annetut raportit ovat asianmukaisia. Jaksoittaiset laaduntarkastukset auttavat havaitsemaan puutteet ja mahdollistavat tarvittavat muutokset. Jos puutteita havaitaan, on tilintarkastusyrittäjän arvioitava viittaavatko puutteellisuudet laadunvalvontajärjestelmän rakenteellisiin vikoihin vai siihen, että sääntöjä ei ole noudatettu. (KHT-yhdistys 2012, 41-42; IFAC 2011, 50-55)

Dokumentointi

Laadunvalvontajärjestelmän jokaisen osa-alueen toiminta tulee osoittaa asianmukaisen dokumentaation avulla. Dokumentaatio on säilytettävä niin pitkään, että seurantatoimenpiteitä suorittava viranomainen pystyy arvioimaan laadunvalvontajärjestelmän noudattamista. Näin varmistetaan, että dokumentointi on riittävää ja asianmukaista osoittamaan, että laadunvalvontajärjestelmän osa-alueita on noudatettu. (IFAC 2011, 60) Tilintarkastajan tulee sisällyttää tilintarkastusdokumentaatioon relevanttien eettisten vaatimusten noudattamista koskevat tunnistetut ongelmat ja niiden ratkaisut, johtopäätökset tilintarkastustoimeksiantoa koskevien riippumattomuusvaatimusten noudattamisesta, johtopäätökset asiakassuhteiden ja tilintarkastustoimeksiantojen hyväksymisestä ja jatkamisesta sekä tilintarkastustoimeksiannon aikaisten konsultointien luonne, laajuus ja niistä tehdyt johtopäätökset. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017b, 146-147)

3.3.3 ISQC 1 -standardi pienissä tilintarkastusyhteisöissä

IFACin (International Federation of Accountants) alaisuudessa toimiva SMP-komitea on luonut soveltamisohjeen pienille ja keskisuurille tilintarkastusyhteisöille apuvälineeksi ISQC 1 -standardin laadunvalvontajärjestelmiä rakennettaessa ja käyttöön otettaessa (International Standard on Quality Control for Small and Medium Sized Practices). Soveltamisohjeessa on mallipohjat yksin toimivalle tilintarkastusyrittäjälle sekä pienelle tilintarkastusyhteisölle. Standardin periaatteet ovat yleisesti sovellettavia. Menettelytavat, luonne ja laajuus riippuu useista tekijöistä, kuten yrityksen koosta ja toiminnan luonteesta. Pienissä tilintarkastusyhteisöissä ei edellytetä sellaisten vaatimusten noudattamista, jotka eivät ole relevantteja. Jos kyseessä on esimerkiksi yksin toimiva tilintarkastaja, jolla ei ole henkilöstöä, ei henkilöstöön liittyviä vaatimuksia ole tarpeen huomioida. Lisäksi toimintaperiaatteiden ja menettelyiden dokumentointi ja kommunikointi ei tarvitse olla pienissä tilintarkastusyhteisöissä yhtä virallisia ja laajoja kuin isoissa tilintarkastusyhteisöissä. (IFAC 2011, 1; IFAC 2013, 220)

ISQC 1 -standardin soveltaminen suhteessa yrityksen kokoon ja toimintaan, on yksi avaintekijä standardin tehokkaaseen noudattamiseen. Harrison (2011, 22) toteaa, että pienille tilintarkastusyhteisöille standardin soveltaminen mahdollisimman kustannustehokkaalla tavalla edellyttää esimerkiksi sitä, että laadunvalvontajärjestelmän perustamisesta ja ylläpidosta vastuussa oleva henkilö ymmärtää standardin läpikotaisin. Jos tilintarkastajayrittäjä ei ymmärrä standardia, on vaarana, että jotkin vaatimukset jäävät huomiotta tai hyödyllisiä sovellusohjeita ei oteta huomioon. Pienet tilintarkastusyhteisöt saattavat tarvita ulkoista konsultointia standardin käyttöönotossa ja sen ylläpitämisessä. Jos tilintarkastusyhteisöllä ei esimerkiksi ole tarpeeksi resursseja, se voi hyödyntää neuvontapalveluja toisilta tilintarkastusyhteisöiltä, ammatillisilta järjestöiltä tai laadunvalvontapalveluja tarjoavilta yrityksiltä. (IFAC 2013, 230)

Pienet tilintarkastusyhteisöt ja erityisesti yksin toimivat tilintarkastajat saattavat kokea standardin noudattamisen haasteelliseksi. Vuonna 2013 Singaporessa tehdyssä tutkimuksessa Pang (2014, 59) haastatteli viittä pientä tilintarkastustoimistoa. Tutkimus osoitti, että suurin haaste ISQC 1 -standardin noudattamisessa oli tilintarkastustoimistojen puutteelliset resurssit. Tutkimuksen mukaan tilintarkastusyrittäjät eivät ehtineet

perehtymään standardiin eikä heillä ollut henkilökuntaa, joka olisi perehtynyt standardin toteutukseen. Pienillä yrityksillä oli kuitenkin mahdollisuus käyttää ulkopuolista apua toisilta tilintarkastusyhteisöiltä tai käyttää apuna viranomaisia. Myös Malesiassa tehty tutkimus (Ismail et al. 2008, 13) osoitti, että pienet ja keskisuuret tilintarkastusyhteisöt kokivat ISQC 1 -laadunvalvontastandardin haasteena laadunvalvonnasta vastaavan henkilökunnan puutteen. Lisäksi standardin ymmärtäminen oli puutteellista. Tilintarkastusyritykset, joissa oli yksi tai muutama tilintarkastaja, kokivat ajallista haastetta laadunvalvontajärjestelmän toteuttamisesta ja seurannasta. Myös Hegarty, Gielen & Barros (2004, 2) teki tutkimuksen, jonka mukaan suurimpia haasteita kansainvälisten standardien käyttöönotossa pienissä ja keskisuurissa yhteisöissä oli henkilöstö- ja taloudellisten resurssien puute. Kustannukset standardin soveltamisesta olivat suhteettomia, jolloin standardien noudattaminen kärsi. Thaimaassa tehdyssä tutkimuksessa Boonyanet (2013, 12) selvitti minkälaisia mahdollisia ongelmia pienillä ja keskisuurilla tilintarkastusyrityksillä on ISQC 1 -standardin soveltamisessa. Tutkimuksesta kävi ilmi, että standardi vaikutti suurimpaan osaan negatiivisesti. Suurin ongelma oli johtoportaan vastuu laatukulttuurin luomisesta. Johto keskittyi enemmän toimistojen väliseen kilpailuun kuin sisäisen laatukulttuurin kehittämiseen. Lisäksi tilintarkastajat kokivat standardin laatuvaatimusten noudattamisen ajallisesti haasteelliseksi. Useat pienet tilintarkastusyhteisöt myös kokivat, että sisäiset järjestelmät olivat riittämättömiä täyttämään ISQC 1 vaatimukset, jolloin laatukustannukset ylittivät niistä saadut tulot.

Ismail et al. (2008, 14) tutkimuksessa ilmeni, että ISQC 1 -standardista oli myös hyötyä pienille ja keskisuurille tilintarkastustoimistoille parantaen niiden laadunvalvontaa. ISQC 1 -standardi paransi tilintarkastustyön laatua minimoiden esimerkiksi virheelliset toimintamallit ja heikkolaatuisen dokumentoinnin. Lisäksi toisin kuin Booyanetin tutkimuksessa Pangin (2014, 57) tutkimus osoitti että, standardi auttoi yrityksiä luomaan laatukulttuurin, joka kannustaa henkilökunnan ammatilliseen kehittämiseen. Standardi paransi pätevyyttä kokonaisvaltaisesti luoden pohjan yrityksen jatkuvalle kasvulle ja kyvylle vastata ympäristön muutoksiin.

3.4 Ulkoinen laadunvalvonta

Korkeatasoisen tilintarkastuksen turvaaminen edellyttää, että tilintarkastuksen laatua valvoo ulkoinen ja riippumaton taho. Ulkoinen laadunvalvonta eli laaduntarkastus on

tilintarkastajan työn ulkopuolista valvontaa. Laaduntarkastuksella pyritään edistämään tilintarkastuksen korkeaa tasoa ja lisäämään luottamusta tilintarkastukseen sekä taloudelliseen raportointiin. Laaduntarkastuksen tavoitteena on myös yhdenmukaistaa tilintarkastuksen tasoa, ehkäistä virheiden syntymistä ja varmistaa hyvän tilintarkastustavan noudattaminen. Laaduntarkastus on tilintarkastajien ammattikunnan pääasiallinen keino osoittaa, että toiminta on virallisten tilintarkastusstandardien ja eettisten sääntöjen mukaista. (PRH 2018a,2; Horsmanheimo & Steiner 2002, 358-359) PRH:n laaduntarkastuksen yksi tavoite on varmistaa, että tilintarkastusyhteisön oma laadunvalvonta toimii asianmukaisella tavalla (Ruuska 2017, 28). Tilintarkastajien ulkoinen laadunvalvonta on siis ennaltaehkäisevää ja ohjaavaa toimintaa, jonka tavoitteena on parantaa tilintarkastuksen laatua (PRH 2017a, 5).

Suomessa laaduntarkastuksia alettiin tehdä vuonna 1998. Tilintarkastuslaki ei ennen vuotta 2007 velvoittanut laaduntarkastukseen. Velvoittavuus onkin silloin ollut johdatettavissa hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta. EU:n komissio antoi vuonna 2001 suosituksen laadunvarmistuksen vähimmäisvaatimuksista ja tämän lisäksi tilintarkastusdirektiivi (2006/43/EY) sisältää artiklan laadunvarmistuksesta. Tilintarkastuksen laadunvalvonta oli vuoteen 2009 asti tilintarkastajayhdistysten hoitamaa valvontaa. (Heiskanen et al. 2009, 128) Vuodesta 2009 lähtien laadunvalvontaa hoiti Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta. Tilintarkastajien valvonta siirtyi 1.1.2016 lähtien Patentti- ja rekisterihallitukselle (PRH 2017a, 5). Patentti- ja rekisterihallituksessa toimiva Tilintarkastusvalvonta vastaa tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta, kehittämisestä sekä tilintarkastajien valvonnasta. Tilintarkastusvalvonnan tehtäviin kuuluu valvoa tilintarkastajia, tilintarkastuksen laatua ja laadunvalvontajärjestelmän kehittämistä. (TTL 1141/2015)

3.4.1 Tilintarkastajien valvonnan keinot

PRH valvoo tilintarkastuksen laatua ennakoivasti ja jälkikäteisesti. Valvonta on ennakollista, kun valvonnan tavoitteena on vaikuttaa tilintarkastajien toimintaan tulevaisuudessa. Yleensä ennakoivan valvonnan keinona on laaduntarkastukset. Ennakkoon vaikuttavat myös hyväksymisvaatimusten soveltaminen, ammattitaitovaatimus sekä jatkuvan koulutuksen edistäminen. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 73)

PRH:n tutkinto- ja rekisteritiimi valvoo, että tilintarkastajien hyväksymisedellytykset säilyvät ja he saavat riittävästi koulutusta. Tilintarkastajien on ilmoitettava vuosittain valvontatietolomakkeella PRH:lle hankkineensa riittävästi koulutusta. Tilintarkastajilla tulee olla 120 tuntia koulutusta kolmen vuoden seurantajakson aikana. Vuodessa koulutustunteja tulee olla vähintään 20. Koulutus koostuu esimerkiksi tilintarkastusta koskevasta sääntelystä, verotuksesta ja laskentatoimesta. Jos jatkuvan koulutuksen vaatimus ei täyty, voi tästä seurata sanktio tilintarkastajalle. Sanktiona on huomautus, varoitus tai esitys hyväksymisen peruuttamiseksi. Sanktiot merkitään julkiseen tilintarkastajarekisteriin. (PRH 2017b)

Tilintarkastajien tutkinta on jälkikäteistä valvontaa. Tutkinnassa selvitetään ja arvioidaan jälkikäteen, onko tilintarkastaja noudattanut tilintarkastuslakia ja -säännöksiä. Kuka tahansa voi viedä asian tilintarkastusvalvonnan tietoon valvontaa varten esimerkiksi kantelemalla tilintarkastajan toiminnasta. Lisäksi asia saatetaan viedä tutkintaan, jos laaduntarkastuksessa on käynyt ilmi, että tilintarkastaja ei ole toiminut lainmukaisesti. Jos tutkinnassa ilmenee, että tilintarkastaja on toiminut tilintarkastuslain tai hyvän tilintarkastustavan vastaisesti, siirtyy se tilintarkastuslautakunnan ratkaistavaksi. Seuraamuksena on huomautus, varoitus, hyväksymisen peruuttaminen, seuraamusmaksu tai määräaikainen kielto toimia tilintarkastajana. Jälkikäteisen valvonnan tarkoituksena on ohjata tilintarkastajakunnan toimintaa. Julkiset valvontaratkaisut antavat tietoa hyvän tilintarkastustavan tulkinnoista ja niillä on myös pelotevaikutus, joka vaikuttaa tilintarkastajien toimintaan ennakoivasti. Laaduntarkastukset ovat ennaltaehkäisevää valvontaa. Laaduntarkastukset kohdistuvat jo tehtyyn työhön, mutta niiden avulla pyritään ennaltaehkäisevästi välttämään tutkinta-asioita. (PRH 2017c; Horsmanheimo & Steiner 2017, 74)

3.4.2 Laaduntarkastusprosessi

Tilintarkastajan on huolehdittava työnsä laadusta ja osallistuttava PRH:n määräämään laaduntarkastukseen. Laaduntarkastukseen määrääminen koskee kaikkia tilintarkastajia eikä se osoita epäilyä tilintarkastajan työn laatua kohtaan. Laaduntarkastus suoritetaan yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajille vähintään joka kolmas vuosi ja muiden yhteisöjen tilintarkastajille vähintään joka kuudes vuosi. Laaduntarkastuksia voidaan tehdä myös riskiperusteisesti. Pienten tilintarkastusyhteisöjen

sekä yksin toimivien tilintarkastajien laaduntarkastusta suorittavat PRH:n valitsemat ammatissa toimivat tilintarkastajat. Laaduntarkastajat käyttävät PRH:n kehittämiä menetelmiä ja lomakkeita sekä toimivat virkavastuulla. (PRH 2018a; Ruuska 2017, 28)

Tarkastus suoritetaan yleensä tarkastettavan työpaikalla. Laaduntarkastukseen kuuluu tilintarkastusvalvonnan valitsema tilintarkastustoimeksiannon tarkastus. Aineiston tarkastus edellyttää, että tilintarkastaja dokumentoi tekemänä työn riittävän hyvin. Jos PRH toteaa tilintarkastustyössä virheitä tai puutteita, se tekee laaduntarkastushavainnon. Tarkastettavalla on mahdollisuus kommentoida laaduntarkastusta ja tarkastajan esittämiä havaintoja. Laaduntarkastaja palauttaa laaduntarkastuksen aineiston PRH:lle analysointia varten. PRH:n tilintarkastusvalvonta käsittelee aineiston ja käy läpi tarkastuksen alustavat tulokset sekä vahvistaa ne. Henkilötilintarkastajan laaduntarkastuksen tulos voi olla hyväksytty tai hylätty. Hylkääminen saattaa johtua esimerkiksi siitä, että tilintarkastuksen dokumentointi on puutteellista tai tilintarkastuskertomuksessa on annettu selvästi virheellinen lausunto. Laaduntarkastuksessa hylätylle tilintarkastajalle saatetaan määrätä tilintarkastuslaissa säädetty sanktio. Viime kädessä tilintarkastuslautakunta voi perua tilintarkastajan auktorisoinnin. Tilintarkastajan on itse maksettava laaduntarkastuksesta aiheutuvat kulut. Lisäksi laaduntarkastuksesta aiheutuu taloudellista menetystä siitä ajasta, jonka hän käyttää laaduntarkastukseen työn tekemisen sijaan. Pahimmillaan laaduntarkastus saatetaan kokea byrokraattisena rasitteena, jolla ei juurikaan ole tekemistä käytännön tilintarkastuksen kanssa. Parhaimmillaan laaduntarkastus voi antaa tilintarkastajalle rakentavaa palautetta ja edistää hyviä käytäntöjä. (Ruuska 2017, 28-31; PRH 2018a)

3.4.3 Laaduntarkastuksen havaintoja

Ensimmäiset PRH:n tilintarkastusvalvonnan laaduntarkastukset tehtiin vuonna 2016. Laaduntarkastuksissa käytiin läpi toimeksiantojen tilintarkastustyötä selvittämällä, oliko tilintarkastuskertomuksen tueksi hankittu tarpeellinen määrä tilintarkastusevidenssiä. Lisäksi tarkastuksissa perehdyttiin laadunvalvontajärjestelmään ja laadunvalvontajärjestelmän luotettavuuteen ja toimivuuteen. (PRH 2017a, 6) Vuonna 2016 tarkastettiin 153 yksittäistä tilintarkastajaa ja kolme tilintarkastusyhteisöä. Laaduntarkastuksissa havaittiin olennaisia eroja laadussa tilintarkastajien välillä. Laatueroja oli yksin

toimivien tilintarkastajien välillä sekä samassa tilintarkastusyhteisössä toimivien tilintarkastajien välillä. (PRH 2017d)

Vuonna 2017 laaduntarkastus tehtiin neljälle tilintarkastusyhteisölle ja 235 tilintarkastajalle. Laaduntarkastuksissa havaittiin puutteellisuuksia tilintarkastusevidenssissä. Myös tilintarkastajien antamien tilintarkastuskertomusten oikeellisuudesta tehtiin useita havaintoja. Etenkin pienten yhteisöjen ja yksittäin toimivien tilintarkastajien antamissa tilintarkastuskertomuksissa todettiin muotoseikkavirheitä. (PRH 2018b, 2) Tilintarkastuskertomus uudistui vuonna 2016 tilintarkastuslain sekä kansainvälisten tilintarkastusstandardien muutosten myötä. Muutoksia tuli tilintarkastuskertomuksen rakenteeseen sekä sisältöön. (Suomen Tilintarkastajat ry 2018)

Vuosina 2009-2014 TILA teki laaduntarkastuksen 762 tilintarkastajalle. Laaduntarkastusten tuloksena selvisi, että monilla tilintarkastajilla oli käytössään laadunvalvonnan toimintaperiaatteita ja menettelytapoja, mutta niitä ei oltu dokumentoitu. (PRH 2016b) Tilintarkastusstandardin 230 mukaan tilintarkastajan on laadittava tilintarkastusdokumentaatio siten, että kokenut tilintarkastaja, joka ei ole perehtynyt kyseiseen tilintarkastukseen, pystyy saamaan käsityksen tehdyistä tilintarkastustoimenpiteistä ja niiden tuloksista sekä hankitusta tilintarkastusevidenssistä ja esiin tulleista merkittävistä asioista. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017b, 160) Dokumentaatiopuutteita oli mm. asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen sekä tilintarkastussuunnitelman osalta. (PRH 2016b) Erityisesti vanhemmat ja kokeneet tilintarkastajat eivät aina näe tarpeelliseksi laatia erillisiä tilintarkastussuunnitelmia tai kirjoittaa ylös kaikkia tekemiään havaintoja silloin, kun kyseessä on pitkäaikainen toimeksianto ja, jonka hän jo hyvin tuntee. (Heiskanen et al. 2009, 124)

4. TUTKIMUSMENETELMÄ JA AINEISTO

Tässä osiossa esitellään käytetty tutkimusmenetelmä ja tutkimusaineisto. Kappaleessa käydään läpi myös tutkimuksen toteutusta.

4.1 Tutkimusasetelma ja menetelmävalinta

Tutkimusmenetelmänä käytetään kvalitatiivista eli laadullista lähestymistapaa. Tuomi & Sarajärven mukaan (2009, 28) laadullista tutkimusta voidaan kutsua ymmärtäväksi tutkimukseksi. Kvalitatiivinen tutkimus pyrkii siis ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä. Ymmärtäminen tutkimusmetodina on eräänlaista eläytymistä tutkimuskohteen ajatuksiin, tunteisiin ja motiiveihin. Kvalitatiivinen tutkimus soveltuu silloin, kun halutaan tutkia käyttäytymisen merkitystä ja sen asiayhteyttä. Kvalitatiivinen tutkimus tuo esille tutkittavien havainnot ja antaa mahdollisuuden huomioida heidän menneisyyteen ja kehitykseen liittyviä tekijöitä. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 27)

Laadullisen tutkimuksen yleisimmät aineistonkeruumuodot ovat haastattelu, kysely, havainnointi ja erilaisiin dokumentteihin perustuva tieto. Niitä voidaan käyttää yksittäin tai eri tavoin yhdisteltynä tutkimusongelman ja resurssien mukaan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71) Tässä tutkimuksessa aineistokeruumenetelmänä käytetään haastattelua. Haastattelussa ollaan suorassa vuorovaikutuksessa tutkittavan henkilön kanssa. Se on ikään kuin keskustelu, jolla on ennalta päätetty tarkoitus. Haastattelu tutkimusmenetelmänä tuo esiin tutkittavien näkökulman ja heidän mielipiteensä. Haastattelun etuna on se, että haastatteluun voidaan valita sellaiset henkilöt, joilla on kokemusta tutkittavasta ilmiöstä tai tietoa aiheesta. Haastattelun etuna on myös joustavuus. Haastattelu tiedonkeruumuotona mahdollistaa tarvittaessa lisäkysymysten esittämisen, väärinkäsitysten oikaisemisen sekä keskustelun haastateltavan kanssa. Lisäksi kysymykset voidaan esittää tutkijan haluamassa järjestyksessä. Haastattelun haittapuolena voidaan nähdä se, että haastattelussa saadaan paljon tutkimusaiheen kannalta epärelevanttia materiaalia. Haastattelun heikkoutena on myös aika ja raha. Haastattelu tiedonkeruumuotona on yleensä kallis ja aikaa vievä. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 35; Tuomi & Sarajärvi 2009, 74)

Tuomi & Sarajärvi (2009, 74) jaottelevat haastattelumenetelmät kolmeen eri menetelmään: lomakehaastatteluun, teemahaastatteluun ja syvähaastatteluun. Näiden haastattelumenetelmien ero perustuu haastattelun pohjana olevan kyselyn avoimuuden asteeseen. Tässä tutkimuksessa käytetään haastattelumenetelmänä teemahaastattelua. Teemahaastattelusta voidaan myös käyttää nimitystä puolistrukturoitu haastattelu. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä, sillä haastattelun teema-alueet ovat tiedossa, mutta menetelmästä puuttuu kuitenkin strukturoidulle haastattelulle tyypillinen kysymysten tarkka muoto ja järjestys. (Hirsjärvi & Hurme 1995, 36) Teemahaastattelussa edetään tiettyjen teemojen ja niihin liittyvien tarkentavien kysymysten mukaan. Se korostaa ihmisten tulkintoja asioista, heidän asioille antamia merkityksiä sekä sitä, miten merkitykset muodostuvat vuorovaikutuksessa (Hirsjärvi & Hurme 2009, 35). Teemahaastattelussa pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimusongelmaan. Etukäteen valitut teemat perustuvat tutkimuksen viitekehykseen eli tutkittavasta ilmiöstä jo tiedettyyn teoriaan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75)

4.2 Tutkimusaineisto

Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole tehdä tilastollisia yleistyksiä, vaan sillä pyritään ymmärtämään tai kuvaamaan tiettyä ilmiötä. Tämän vuoksi laadullisessa tutkimuksessa on tärkeää, että tutkittavat henkilöt tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai heillä on kokemusta asiasta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85) Tutkimuksen kohteeksi valittiin pienissä tilintarkastusyhteisöissä johtoasemassa toimivat tilintarkastajat sekä yksin toimivat tilintarkastusyrittäjät, sillä he ovat asemansa puolesta vastuussa laadunvalvonnasta ja laadunvalvontajärjestelmän ylläpidosta. Heitä haastattelemalla saatiin tutkimuksen kannalta asiantuntevin näkökulma. Tutkimuksessa haastateltiin myös Patentti- ja rekisterihallituksessa työskentelevää tilintarkastusvalvonnan asiantuntijaa. Näin tutkimukseen saatiin laaduntarkastuksen näkökulmaa siihen, millainen laadunvalvonnan taso on pienissä tilintarkastusyhteisöissä ja miten laaduntarkastukset tehdään käytännössä. Myös osalla haastateltavia tilintarkastajia oli kokemusta laaduntarkastajana toimimisesta, joten he toivat osaltaan myös näkökulmaa laaduntarkastukseen.

4.3 Tutkimuksen toteutus

Tutkimukseen etsittiin tilintarkastajia haastattelua varten PRH:n ylläpitämästä tilintarkastajarekisteristä. Rekisteristä etsittiin pienten tilintarkastusyhteisöjen johtoasemassa olevia tilintarkastajia sekä yksin toimivia tilintarkastajia. Haastateltavia lähestyttiin aluksi sähköpostitse. Sähköpostia lähetettiin 12 tilintarkastajalle. Vastauksia sähköpostiin tuli vain muutama, joten haastateltavia tavoitettiin puhelimitse jonkin ajan kuluttua sähköpostin lähettämisestä. Tutkimukseen haastateltiin yhteensä kuutta tilintarkastajaa sekä yhtä Patentti- ja rekisterihallituksen laadunvalvonnan asiantuntijaa. Haastattelujen tulokset alkoivat toistaa itseään näiden haastattelujen jälkeen, joten tämän perusteella todettiin otoskoon olevan riittävä ja aineiston kylläänytyminen saavutettu tutkimuksen kannalta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 87). Tutkimushaastattelut toteutettiin marraskuun 2017 ja tammikuun 2018 välisenä aikana. Haasteltavilla oli mahdollisuus tutustua haastattelukysymyksiin etukäteen. Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina kasvotusten haastateltavan työpaikalla. Osa haastateltavista työskenteli kotoa käsin, jossa haastattelut myös tehtiin. Yksi haastattelu toteutettiin julkisella paikalla haastateltavan oman toiveen ja käytännön järjestelyiden vuoksi. Kaikki haastattelut nauhoitettiin haastateltavien luvalla. Haastateltavat esiintyvät tutkimuksessa anonyymisti.

Haastatteluaineiston purkaminen aloitettiin litteroimalla haastattelut eli nauhoitukset kirjoitettiin tekstinkäsittelyohjelmalla puhtaaksi. Litterointi pyrittiin tekemään mahdollisimman pian haastattelun jälkeen, jolloin aineisto oli vielä tuore (Hirsjärvi & Hurme 1995, 108). Aineiston purkamisessa käytettiin peruslitteroinnin tasoa, jolloin nauhoitukset litteroitiin sanatarkasti puhekielellä, mutta jätettiin täytesanat, esimerkiksi ”niinku” ja ”tota” sekä tunneilmaisut litteroimatta. Litteroinnin taso todettiin riittävän tarkaksi, sillä tämän tutkimuksen kannalta ei ole oleellista, miten asiat sanotaan, vaan mitä asiasta sanotaan. Näin ollen kaikki tunneilmaisut ja äänenpainot olisivat olleet tätä tukimusta varten epäolennaisia ja niiden litterointi olisi vienyt tarpeettomasti aikaa ja resursseja.

Jokainen haastattelu litteroitiin omaan word-tiedostoon. Litteroinnin jälkeen haastattelujen vastaukset käytiin vielä läpi ja laitettiin teemoittain yhteen. Teemoittelussa on kyse laadullisen aineiston ryhmittelystä erilaisten aihepiirien mukaan, jolloin voidaan

vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa. Teemoittelun ideana on etsiä aineistosta tiettyä teemaa kuvaavia näkemyksiä ja erottamaan tutkimusongelman kannalta oleelliset seikat. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93) Koska aineiston keruu tapahtui teemahaastattelulla, haastattelun teemat muodostivat jo itsessään jäsennyksen aineistoon. Haastatteluissa käytettiin kaikille haastateltaville samaa kysymysrunkoa ja kysymykset esitettiin samassa järjestyksessä. Tilintarkastajien haastatteluissa käytetty haastattelurunko on liitteenä 1. Haastattelukysymykset jaettiin teemoihin, joita tarkennettiin esittämällä teemasta tarkempia kysymyksiä. Etukäteen valitut teemat pohjautuvat tutkimuksen viitekehykseen. Teemoina olivat tilintarkastuksen laatu, ISA-standardit, ISQC 1-laadunvalvontastandardi ja ulkoinen laadunvalvonta. Laaduntarkastajan asiantuntijan haastattelussa käytettiin osittain eri kysymyksiä kuin tilintarkastajien haastatteluissa. Nämä haastattelukysymykset on esitetty liitteessä 2.

5. TUTKIMUSTULOKSET PIENTEN TILINTARKASTUSYHTEISÖJEN LAADUNVALVONNASTA

Tutkimustuloksissa vastataan aiemmin esitettyihin tutkimuskysymyksiin kerätyn aineiston pohjalta. Tulokset on jaoteltu teemoittain ja ne käydään pääosin läpi samassa järjestyksessä kuin ne on esitetty tilintarkastajien haastattelukysymysrungossa. Tutkimustulosten yhteydessä käytetään suoria lainauksia haastateltavien vastauksista. Näiden lainauksien esittämisen tarkoitus on parantaa tutkimuksen luotettavuutta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 22). Lainaukset ovat siinä muodossa, jossa haastateltava on ne esittänyt. Ainoastaan joitakin puhekielisiä ilmauksia on muokattu paremmin luettavaan ja ymmärrettävämpään muotoon selkeyden vuoksi.

5.1 Haastateltavien taustatiedot

Tutkimusaineisto koostuu kuuden tilintarkastajan ja yhden laaduntarkastuksen asiantuntijan haastattelusta. Haastattelun alussa esitettiin taustakysymyksiä koskien haastateltavan työkokemusta tilintarkastusalalta sekä tilintarkastusyhteisön kokoa. Taulukossa 1 on koottuna tilintarkastajien taustatietoja. Tutkimukseen osallistuneista tilintarkastajista kolme toimii yksin ja kolme haastateltavista toimii pienessä tilintarkastustoimistossa. Tilintarkastustoimistojen koko vaihteli kahden tilintarkastajan toimistosta kymmenen henkilön tilintarkastustoimistoon. Tilintarkastajien työkokemusvuodet vaihtelivat 7 vuodesta yli 30 vuoteen. Haastateltavista tilintarkastajista yksi on aikaisemmin toiminut laaduntarkastustehtävissä ja kaksi tilintarkastaja toimii tällä hetkellä PRH:n laaduntarkastajana tilintarkastustyönsä ohella. Kolmella tilintarkastajalla ei ole kokemusta laaduntarkastajana toimimisesta. Yhtä tilintarkastajaa lukuun ottamatta kaikki haastateltavat ovat työskennelleet jossain vaiheessa tilintarkastusuraansa isossa Big Four -tilintarkastusyhteisössä ennen kuin ovat siirtyneet pieneen tilintarkastustoimistoon tai toimimaan yksin.

Taulukko 1. Haastateltujen tilintarkastajien taustatietoja.

Tilintarkastaja	Auktorisointi	Työkokemus vuosina	Kokemus laaduntarkastustehtävistä	Työkokemus suuressa tilintarkastustoimistoissa	Haastattelun kesto (min)
Tilintarkastaja A	KHT, HT	36	kyllä	kyllä	65
Tilintarkastaja B	JHT, KHT, HT	7	ei	kyllä	25
Tilintarkastaja C	HT	19	ei	ei	47
Tilintarkastaja D	HT	30	kyllä	kyllä	22
Tilintarkastaja E	JHT, HT	23	kyllä	kyllä	28
Tilintarkastaja F	KHT, HT	10	ei	kyllä	35

5.2 Laadun ylläpito

Ensimmäisenä teemana haastattelussa käsiteltiin tilintarkastuksen laatua ja sen ylläpitoa. Kuten aikaisemmista tutkimuksista on käynyt ilmi, tilintarkastuksen laadulle ei ole yhtä yksittäistä määritelmää. Myös haastateltavat tilintarkastajat kokivat laadun määrittelyn hankalaksi ja tilintarkastuksen laatua kuvailtiin eri tavoin. Kaikki tilintarkastajat olivat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että laatu on riippuvainen tilintarkastajasta. Laadukkaan tilintarkastuksen edellytyksenä pidettiin ammattitaitoista tilintarkastajaa, joka toimii huolellisesti ja antaa perustellusti tilintarkastuskertomuksen.

> ”*Laatu kostuu siitä, että hän voi perustellusti antaa sen tilintarkastuskertomuksen minkä antaa.*” (Tilintarkastaja A)

Tilintarkastajat sanoivat laadukkaan tilintarkastustyön koostuvan myös sitä, että lakia ja standardeja noudatetaan tarkastustyössä soveltuvin osin, jonka seurauksena tilintarkastusraportointi menee oikein. Tilintarkastaja E määritteli laadukkaan tilintarkastuksen sellaiseksi, jossa raportointi menee oikein ja tilintarkastuskertomus on oikeanlainen. Laatu käsitettiin myös tilintarkastusprosessiksi, jonka seurauksena tarkastettu

tilinpäätös on olennaisesti oikein. Tämän seurauksena tilintarkastuksen laatu näkyy myös ulkopuolisille, jolloin he pystyvät luottamaan tilinpäätöksen oikeellisuuteen.

> ”*Jos määrittelisin lyhyesti, niin sanoisin, että silloin kun raportointi menee oikein.*” (Tilintarkastaja E)

> ”*Tilintarkastuksen laatu on sitä, että kun annetaan tilintarkastuskertomus ja saadaan tilinpäätös valmiiksi. Se tilintarkastettu tilinpäätös on olennaisesti oikein. - - Ja tehdään sitä työtä standardien mukaan, jonka seurauksena saadaan sitten tilinpäätös sellaiseksi, että kun sitä yhteiskunnalliset muut toimijat ja tahot arvioivat, niin he pystyvät luottamaan siihen. - - Että se työ on riittävän laadukkaasti suoritettu, jotta lopputulema eli tilinpäätös, niin siihen voi luottaa.*” (Tilintarkastaja F)

Tilintarkastus on palveluammatti, jossa tilintarkastaja palvelee ensisijaisesti asiakastaan. Tilintarkastaja toimii ennaltaehkäisten, ohjaten ja korjaten. Tästä hyötyvät asiakas, hänen sidosryhmänsä sekä laajemmassa mittakaavassa koko yhteiskunta. (Alakare 2017) Tilintarkastaja D nosti esille asiakasnäkökulman tilintarkastuksen laadussa. Hän katsoi asiakastyytyväisyyden olevan laadukkaan tilintarkastuksen mittari standardien ja lakien noudattamisen lisäksi. Näiden näkökulmien tavoitteet saattavat kuitenkin hänen mielestään olla ristiriidassa keskenään.

> ”*Tilintarkastuksen laatu on lainsäädännöllinen laatu. - - Ja toinen laatu on sitten asiakastyytyväisyys. Nämä on ne kaksi ääriarvoa, joilla ei välttämättä ole yhteistä kohtaamispistettä.*” (Tilintarkastaja D)

Haastattelussa tiedusteltiin myös miten tärkeäksi tilintarkastajat kokevat tilintarkastuksen laadun ylläpidon. Kaikki haastateltavat olivat yhtä mieltä siitä, että tilintarkastuksen laadun ylläpito on erittäin tärkeää, jopa välttämätöntä. Laadun ylläpito koettiin tilintarkastajan omaksi eduksi. Tilintarkastajalta edellytetään eettisten sääntöjen mukaan huolellisuutta ja ammatillista pätevyyttä. Tilintarkastaja on tilintarkastuslain (1141/2015) mukaan velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on aiheuttanut huolimattomuuttaan tai tahallisesti. Tämän perusteella laadun ylläpito voidaan nähdä tilintarkastajan oman ammatillisen ja taloudellisen edun turvaamisena.

> ”*Kyllä se on tärkeää. Se on a ja o tässä ammatissa. En uskaltaisi kertomusta antaa, jos en tietäisi tehneeni töitä hyvin*. *On ammatti ja omaisuus panttina*.” (Tilintarkastaja E)

Laadun ylläpidon tärkeyden syyksi tilintarkastajat nostivat myös sidosryhmien luottamuksen tilintarkastajiin ja tilintarkastukseen ammattina. Laadun ylläpidon ja valvonnan avulla tilintarkastajien ammattikunnan uskottavuutta pystytään pitämään yllä ja varmistamaan taloudellisten raporttien luotettavuus ulkopuolisten näkökulmasta.

> ”*Tilintarkastaja on yhteiskunnan luottamuksen rakentaja tilinpäätösten ja taloudellisen informaation osalta. Jos tilintarkastajiin ei voida instanssina luottaa tai - - työn laatuun, niin sitten syntyy tietyllä lailla luottamuspula myöskin siihen taloudelliseen informaatioon.*” (Tilintarkastaja F)

> ”*Luotettavuushan kaikesta tilintarkastuksesta vähenee, jos ei sitä ylläpidetä ja valvota.*” (Tilintarkastaja B)

Tämän jälkeen haastateltavilta kysyttiin, miten he ylläpitävät omaa tilintarkastuksen laatuaan. Haastateltavat kokivat ammattitaidon ylläpidon olevan yhtä laadun ylläpidon kanssa. Tilintarkastuksen laatua ja omaa ammattitaitoa kaikki haastateltavat tilintarkastajat pitävät yllä osallistumalla koulutuksiin. Koulutuksella onkin tärkeä rooli tilintarkastusalalla. Palveluammatissa toimiminen, oman ammattitaidon kehittäminen ja ylläpitäminen edellyttävät kouluttautumista. Jatkuvalla kouluttautumisella tilintarkastaja vastaa sidosryhmien tarpeisiin ja odotuksiin. (Alakare 2017) Tilintarkastajalla on oltava tietty määrä koulutustunteja vuoden aikana, jotta hän välttyy mahdollisilta sanktioilta. Tilintarkastajat katsoivat, että koulutuksen lisäksi muuttuvien standardien ja tilintarkastuslainsäädännön seuraaminen on tärkeää, jotta tilintarkastaja pysyy ajan tasalla kaikista uusista säännöksistä. Tilintarkastaja C toi esille myös muun lainsäädännön osaamisen tärkeyden tilintarkastajan ammattitaidon ylläpidossa.

> ”*Täytyy myöskin hallita verolainsäädännöt ja muut, niin täytyy myöskin käydä Taloushallintoliiton koulutuksia ja muita. Että ei ihan riitä se tämän*

> *oman alan. Täytyy laajemmin tietää, että pystyy tarkastamaan ja tietää lainsäädännöstä.*" (Tilintarkastaja C)

Tilintarkastajat A ja D, jotka tekevät laaduntarkastuksia tilintarkastustyönsä ohessa, totesivat laaduntarkastustehtävässä toimimisen yhdeksi keinoksi pitää yllä myös omaa tilintarkastuksen laatua. Laaduntarkastajana toimivien tilintarkastajien on oltava selvillä tilintarkastusalan viimeisimmistä muutoksista. Tämä edellyttää itseopiskelua ja oman osaamisen ylläpitoa.

> "*Minun on oltava selvillä siitä, missä tilintarkastuksessa mennään.*" (Tilintarkastaja A)

> "*Yksi keino on se, että toimin nykyisin PRH:n laaduntarkastajana. Sitten on koulutus – jatkuva kouluttautuminen ja oman osaamisen ylläpitäminen.*" (Tilintarkastaja D)

Tilintarkastaja A totesi myös pitävänsä laatua yllä pohtimalla ongelmallisia tilanteita muiden tilintarkastajien kanssa sekä nimeämällä ulkopuolisen henkilön, joka tekee tarvittaessa laadunvarmistusta käyden läpi tehtyjä tilintarkastustöitä. Myös laaduntarkastuksen asiantuntija toi esille, että osa tilintarkastajista käyttää laadun ylläpidossa tarpeen mukaan ulkopuolista apua. Yksin toimivilla tilintarkastajilla tai pienillä tilintarkastustoimistoilla saattaa olla esimerkiksi toisen tilintarkastustoimiston kanssa sopimus, jonka perusteella toisesta toimistosta käydään tekemässä laaduntarkastus.

Kymmenen henkilön tilintarkastusyhteisössä laatua ylläpidetään myös panostamalla sisäiseen ja ulkoiseen koulutukseen. Laatuaspekti huomioidaan myös tilintarkastusyhteisön rekrytoinnissa. Tilintarkastustyössä laatua ylläpidetään tehdyn työn tarkastuksella, jossa toinen kokeneempi tilintarkastaja käy nuoremman tilintarkastajan tekemän työn läpi. Lisäksi sisäistä laadunvalvontakäsikirjaa pidetään laatua ylläpitävä asiana tilintarkastusyhteisössä.

5.3 ISA-standardit

Haastattelun toisena teemana oli kansainväliset tilintarkastusstandardit ja niiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun pienissä tilintarkastusyhteisöissä. Kysyttäessä miten hyvin tilintarkastajat tuntevat kansainväliset standardit, tilintarkastajat D ja E sanoivat tuntevansa kansainväliset ISA-standardit melko heikosti. Muut tilintarkastajat kertoivat tuntevansa ne kohtuullisen hyvin.

> ”*En tunne hyvin. Kuulun siihen ikäluokkaan, joka ei ole koskaan joutunut niitä ammattiin tulovaiheessa opettelemaan.*” (Tilintarkastaja D)

> ”*Aika heikosti tunnen. Jos olisin suuressa tilintarkastustoimistossa töissä ja tarkastaisin pörssiyhtiöitä, niin pitäisi paneutua asiaan.*” (Tilintarkastaja E)

> ”*Sen verran, kun tietää ne perusperiaatteet siellä.*” (Tilintarkastaja B)

> ”*Luulisin tuntevani ne kohtalaisen hyvin.*” (Tilintarkastaja F)

Kansainvälisiä standardeja ei nähty tarpeelliseksi osata läpikotaisin, sillä yksin toimivilla tilintarkastajilla ja pienillä tilintarkastustoimistoilla on tilintarkastusasiakkaana lähinnä pieniä yrityksiä, joihin kansainväliset standardit eivät sellaisenaan sovellu.

> ”*Pienyhteisökentässä en koe tarpeellisena. Perheyrityskentässä ne on tarpeettomia.*” (Tilintarkastaja D)

> ”*Standardithan ovat tehty riippumatta tarkastettavan yhtiön koosta. - - Niiden noudattaminen onnistuu oikeastaan aika paljon paremmin, mitä suurempi yhtiö on.*” (Tilintarkastaja F)

Tilintarkastajilta kysyttiin, miten standardit ovat vaikuttaneet tilintarkastuksen laatuun. Kaikki tilintarkastajat olivat yhtä mieltä siitä, että standardit ovat parantaneet tilintarkastuksen laatua. Kansainvälisten standardien koettiin yhdenmukaistavan käytäntöjä ja ohjaavan työntekoa.

> ”*Kyllä se standardi antaa pohjan sille ja sen, että on jotain johon tukeutua, ettei kaikki keksi omia tapojaan. Ne on yhdenmukaistaneet myös käytäntöjä, joka taas on sitten kertomuksen ja tilintarkastuksen käyttäjälle parempi.*” (Tilintarkastaja E)

> ”*Parantanut siinä mielessä, että on sellainen yhteinen säännöstö siellä taustalla, mitä pitäisi kaikkien noudattaa.*” (Tilintarkastaja B)

Tilintarkastaja A nosti esille, että standardit toimivat ikään kuin kulmakivenä ja auttavat pohtimaan omia toimintatapoja, mutta vaativat kuitenkin tilintarkastajalta ammatillista harkintaa. Lisäksi standardit koettiin liian laajaksi pienyrityskenttään. Haasteena ja ongelmana kansainvälisten standardien noudattamisessa koettiin niiden suhteellinen soveltaminen.

> ”*ISA-standardit pitävät sisällään sen, jota kutsutaan suhteelliseksi soveltamiseksi. Eli tietenkään ei tarvitse kuin sen mukaan, mikä on tilanne, soveltaa niitä ISA-standardeja. Mutta siitä ei ole minkään valtakunnan ohjeistusta, mitä on ISA-standardien noudattaminen tarkoituksenmukaisessa laajuudessa. - - Eli suhteellinen sovellettavuus tai skaalattavuus on keskeinen pulma standardeissa. Ja ainakin Suomessa, kun meillä on niin pienyritysvaltainen tämä joukkio.*” (Tilintarkastaja A)

Kuten Laine (2017) toteaa, suhteellinen soveltaminen vaatii tilintarkastajalta ammatillista harkintaa toimeksiantokohtaisesti. Tilintarkastajan on tunnettava standardit, jotta niitä osaa soveltaa oikein. Laaduntarkastuksen asiantuntijan mukaan ISA-standardien suhteellinen soveltaminen joidenkin pienten tilintarkastusyhteisöjen kohdalla saattaa tarkoittaa sitä, ettei niitä noudateta ollenkaan.

> ”*Oikeastaan se ei ole pelkkä skaalautuvuuskysymys, koska skaalautuvuus kuitenkin tarkoittaa sitä, ettei tehdä näin paljon vaan tehdään vähän vähemmän. Mutta sitten se voi olla niin, ettei tehdä ollenkaan. Se on vähän sellainen mörkö se ISA-standardikirja aika monelle.*” (Laaduntarkastuksen asiantuntija)

Toisaalta laaduntarkastuksen asiantuntija toteaa, ettei laaduntarkastuksen tavoitteena ole niinkään keskittyä standardien yksityiskohtaiseen noudattamiseen, vaan niiden tavoitteisiin. Laaduntarkastuksessa katsotaan lähinnä sitä, onko tilintarkastaja hankkinut riittävästi evidenssiä.

5.4 ISQC 1 -laadunvalvontastandardi

Haastatteluiden seuraavana teemana käsiteltiin ISQC 1 -laadunvalvontastandardia ja sen vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastajilta tiedusteltiin ensin, miten hyvin he tuntevat standardin. ISQC 1 -laadunvalvontastandardi ei nimenä ollut kaikille tilintarkastajille tuttu. Tämä saattaa johtua siitä, että standardi on melko uusi tai se ei ole niin merkittävässä roolissa pienissä tilintarkastusyhteisöissä ja yksin toimiville tilintarkastajille.

> ”*Kyllä olen perehtynyt siihen aikaisemminkin ja olen ollut koulutuksissa.*” (Tilintarkastaja C)

> ”*Olen kuullut, mutta siihen se kyllä sitten jää.*” (Tilintarkastaja E)

Kaikilla tilintarkastajilla oli kuitenkin haastattelujen perusteella käytössään standardin mukainen laadunvalvontajärjestelmä. ISQC 1 -laadunvalvontastandardin mukainen järjestelmä nähtiin kuitenkin enemmän pakollisena muodollisuutena kuin päivittäisenä työkaluna. Etenkin yksin toimivien tilintarkastajien osalta laadunvalvontajärjestelmä koettiin melko turhaksi. Yksin toimiessa laadunvalvonta on lähinnä oman työn laadun tarkkailua.

> ”*Jos ei sellaista missään pakotettaisi, niin tuskin olisi.*” (Tilintarkastaja B)

> ”*En ole ollenkaan vakuuttunut, onko siinä mitään järkeä, että yksin toimivana tilintarkastajana itse itselleni kirjoitan käsikirjan.*” (Tilintarkastaja E)

PRH:n laadunvalvonnan asiantuntijan mukaan pienissä tilintarkastustoimistoissa on lähtökohtaisesti ollut käytössä jonkinlainen laadunvalvontajärjestelmä. Tämä saattaa

laaduntarkastuksen asiantuntijan mukaan johtua siitä, että kun vaatimus laadunvalvontajärjestelmästä on tullut PRH:n suunnalta, on järjestelmä otettu käyttöön viimeistään siinä vaiheessa. Laatukäsikirjat ovat olleet pienissä tilintarkastusyhteisöissä useimmiten tilintarkastusyhdistyksen mallin pohjalle tehtyjä ja melko kevyitä.

> ”*Voi olla sillä tavalla, että se teksti on sieltä (standardista), mutta ei ole oikeasti mietitty, mitä tämä meillä oikeastaan tarkoittaa*.” (Laaduntarkastuksen asiantuntija)

Haastateltavat tilintarkastajat olivat pääasiassa hyödyntäneet pk-yrityksille suunnattua soveltamisohjetta ISQC 1-standardista ja muokanneet laadunvalvontajärjestelmän itselleen sopivaksi. Laadunvalvontajärjestelmän mallin he olivat saaneet tilintarkastusyhdistykseltä.

> ”*On hyödynnetty. Kyllä se on ihan järkevä ohje. Siinä on sellaista aika käytännönläheistäkin asiaa.*” (Tilintarkastaja B)

Kysyttäessä ISQC 1 -laadunvalvontastandardin vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun tilintarkastajat mainitsivat, ettei itse laadunvalvontajärjestelmällä ole ollut kovin suurta vaikutusta tilintarkastuksen laatuun.

> ”*Laadunvalvontajärjestelmän olemassaolo sinänsä välttämättä ei ole se laadun tae, vaan sen noudattaminen ja - - se, että osataan sopivissa kohdissa soveltaa asioita. Kyllä sen laadun pitäisi lähteä muualta kuin pelkästään sen laadunvalvontajärjestelmän olemassaolosta.*” (Tilintarkastaja F)

Laadunvalvontastandardin hyötynä nähtiin yhtenäiset työtavat. Tilintarkastaja F koki laadunvalvontajärjestelmän myös oikein toimiessaan hyvänä työkaluna siihen, että sen avulla pystytään puuttumaan mahdollisiin ongelmakohtiin. Lisäksi hän mainitsi, että laadunvalvontastandardi, kuten muutin standardit, ohjaa tekemään tilintarkastustyön oikein. Yksin toimivat tilintarkastajat eivät nähneet laadunvalvontastandardista olevan merkittävää hyötyä. Tilintarkastaja A mainitsi laadunvalvontastandardin kuitenkin auttavan omien työskentelytapojen arvioinnissa.

> ”*Kyllä se pikkasen panee pohtimaan omia työtapojaan se laatukäsikirja, vaikka on yksinyrittäjä.*” (Tilintarkastaja A)

Haastateltavilta tiedusteltiin lisäksi, mitä haasteita laadunvalvontastandardi on mahdollisesti tuonut. Suurimpana haasteena ISQC 1 -standardin noudattamisessa tilintarkastajat mainitsivat jatkuvasti lisääntyvän työmäärän. Haastateltavat olivat sitä mieltä, että laadun ylläpitäminen ja omavalvonta vie paljon aikaa. Tilintarkastaja C toi esille sen, että laadunvalvonnan vaatima dokumentointityö vie aikaa pois itse tarkastustyöstä. Hän näki, että ylimääräinen dokumentointityö nostaa kustannuksia, joita on vaikea siirtää tilintarkastuspalkkioon. Tilintarkastajat eivät enää pysty laskuttamaan asiakkaalta läheskään kaikkea työtä.

> ”*Tänä päivänä alkaa olla jo ongelmakohta, että se dokumentointi on tuosta tilintarkastustyöstä 2/3 ja siihen varsinaiseen työhön, mitä meidän täytyisi tehdä, niin jää todella pieni aika. Jos ajattelee pieniä asiakkaita, niin kuitenkin aina tulee se hintapolitiikkakin vastaan sitten. - - Läheskään kaikkea ei edes pysty laskuttamaan asiakkaalta, jos kunnolla teet sen.*” (Tilintarkastaja C)

Lisäksi tilintarkastaja F mainitsi, että laadunvalvontastandardin tarkka noudattaminen lisää ajankäytöllisiä kustannuksia asiakkaan suuntaan. Tilintarkastaja D koki standardin dokumentaatiovaatimukset kohtuuttomiksi.

> ”*(Standardi) lisää jatkuvasti työmäärää, koska periaatteessa me yritetään täyttää viranomaisten vaatimukset, ja ne tuntuvat joskus kohtuuttomilta siihen asiaan nähden.*” (Tilintarkastaja D)

Myös tilintarkastaja A koki, etteivät asiakkaat hyödy standardin dokumentaatiovaatimuksista ja totesi, että jos valtaosa ajasta menee dokumentointiin, niin itse tarkastukseen ei jää aikaa. Tämä ilmenee esimerkiksi huolimattomuusvirheinä tilintarkastuskertomuksissa.

> ”*Tilintarkastuskertomuksessa on paljon virheitä: väärä firman nimi, väärä tilikausi, väärä y-tunnus tai muuta. Tiedättekö se mistä se johtuu? Se johtuu siitä, että tilintarkastajat yrittävät näitä dokumentaatiovaatimuksia täyttää. He ovat niin puhki siinä lopussa, että eivät ehdi tai jaksa tarkastaa tilinpäätöstä eikä kiinnittää huomiota millainen on kertomus.*” (Tilintarkastaja A)

Laaduntarkastajan asiantuntijan mukaan virheellisiä tilintarkastuskertomuksia on havaittu laaduntarkastuksissa erityisesti sen jälkeen, kun uudistunut tilintarkastuskertomus otettiin käyttöön.

> ”*Eli todennäköisesti sellaisia huolimattomuusvirheitä, että on väärä pohja, mutta sitten ne on saattanut valitettavasti välillä johtaa siihen, että lain edellyttämä lausunto puuttuu. Tai sitten se on vaan sekavaa, että se ei vastaa sitä, mikä se tilinpäätös on.*” (Laaduntarkastuksen asiantuntija)

Tilintarkastaja C koki, että tilintarkastusala on muuttunut oleellisesti hänen tilintarkastusuransa aikana. Tilintarkastajan mielestä aikaisemmin tilintarkastustyössä paneuduttiin enemmän aineistotarkastukseen. Hän katsoi, että tilintarkastus on nykypäivänä byrokraattinen, jossa raportointia pidetään lähes aineistotarkastusta tärkeämpänä asiana.

> ”*Jos vertaa johonkin aikaisempiin 90-luvun vuosiin, niin enemmän tuli paneuduttua siihen asiakkaan aineistoon. Enemmän ehkä asiakaskin sai silloin. Nyt se menee aika paljon liukuhihnalta ainakin, jos on kiireaika ja muuta. Tuntuu siltä, että - - pitää koko ajan olla varuillaan ja pitää yllä sillä, että muistaa kaikki raportoida oikein. Ja kaikki, mitä sanotaan tai tehdään, niin pitäisi periaatteessa olla dokumentoitu. - - Kaikki menee sellaiseen tyyliin tässä, että itseään puolustetaan ja puhdistetaan.*” (Tilintarkastaja C)

Dokumentointi nousi esille myös laaduntarkastuksen näkökulmasta. Laaduntarkastuksen asiantuntijan mukaan selkeimmät havainnot pienten tilintarkastustoimistojen laadusta ovat liittyneet puutteelliseen dokumentointiin. Hän mainitsi, että suurempien ti-

lintarkastustoimistojen käyttämät omat ohjelmat pakottavat tietyllä tavalla dokumentoimaan enemmän. Pienillä toimistoilla ei ole samanlaista etua. Dokumentointipuute tuli ilmi myös kaikkien laaduntarkastusta tehneiden tilintarkastajien vastauksissa.

> ”*Dokumentaatiopuute on. Sinulla on pakko muodollisesti olla jotakin. Kukaan ei epäile, ettet olisi tehnyt sitä hommaa oikein, mutta se on sinun oman edun mukaista, että sinulla on siellä jotain jälkeä.*” (Tilintarkastaja A)

> ”*Dokumentteja oli niukemmin. Mutta, jos jollain oli niukat muistiinpanot, ei se tarkoittanut, että hänen työnsä lopputulos asiakkaaseen nähden olisi ollut sen huonompi.*” (Tilintarkastaja D)

> ”*Skaala taitaa näyttää olevan aika laaja. On oikein hyvästä oikein huonoon. Voisi sanoa, että dokumentaatio on olematon ja oikeasti ei ole kyllä oikein tarkastettu. On katsottu, täsmääkö pankkitili ja lainasaamiset ja se on siinä.*” (Tilintarkastaja E)

Dokumentaation puute on siis selvästi noussut esille laaduntarkastuksissa. Standardien mukaan se mitä ei ole dokumentoitu, ei ole myöskään tarkastettu. Lähdesmäki (2018) toteaakin, että käytännössä työ on oikein tehty, mutta teoriassa väärin. Dokumentaatiopuute saattaa laaduntarkastuksessa johtaa jopa henkilötilintarkastajan laaduntarkastuksen hylkäämiseen (Ruuska 2017).

5.5 Ulkoinen laadunvalvonta

Haastattelujen viimeinen teema koski ulkoista laadunvalvontaa. Kaikki haastateltavat tilintarkastajat olivat olleet laaduntarkastuksen kohteena viimeisen parin vuoden aikana. Tilintarkastajilla oli pääsääntöisesti positiivinen kokemus laaduntarkastuksesta. He kokivat laaduntarkastuksen olevan asiallinen ja hyödyllinen. Tilintarkastaja C näki laaduntarkastuksen olevan samalla oman laadun varmistamista ja ylläpitoa.

> ”*Koen, että laaduntarkastus on semmoista itsensä varmistamista ja hoitamista, ettei vaan joudu mihinkään ongelmiin.*” (Tilintarkastaja C)

Kysyttäessä ulkoisen laadunvalvonnan merkitystä tilintarkastukseen ja sen laatuun, tilintarkastajat kokivat sen olevan merkittävänä osana tilintarkastuksen laadun ylläpitoa. Etenkin dokumentointiin laaduntarkastuksilla nähtiin olevan suuri merkitys.

> ”*Kun tiedetään, että sieltä se laaduntarkastaja jonain päivänä kuitenkin tulee, niin sitten on sekin kannustin tehdä hommat kunnolla.*” (Tilintarkastaja B)

> ”*Jos sitä ulkoista laaduntarkastusta ei olisi, niin minun työpaperini ja dokumentaatio olisi luultavasti aivan eri tasolla alaspäin, kuin se on nyt. Ja noin yleisesti katson, että kyllä se on koko ammatille ja alalle tärkeää, että se on siis uskottavaa ulospäin. - - Se on pakottanut parantamaan laatua.*” (Tilintarkastaja E)

Laaduntarkastuksen kielteisenä vaikutuksena nähtiin sen byrokraattisuus. Tilintarkastaja E koki, että laaduntarkastus keskittyy liiaksi muotoseikkoihin ja dokumentaatioon, ei niinkään lopputulokseen. Tilintarkastajat toivoivat myös, että laaduntarkastukset olisivat enemmän konsultoivimpia, jotta siitä olisi hyötyä tilintarkastajalle.

> ”*Että olisi tämmöinen konsultatiivinen ote siinä laadunvarmistuksessa: Miten voisin tehdä paremmin? Monilla on se fiilis kanssa, mutta siihen ei vaan ole aikaa.*” (Tilintarkastaja A)

Tilintarkastaja A nosti esiin myös sen, että laaduntarkastuksen ja pienten tilintarkastustoimistojen välillä on odotuskuilu. Tilintarkastaja A mainitsi, että laaduntarkastajilla on erilainen näkemys siitä, millaista tilintarkastustyö on pienissä tilintarkastusyhteisöissä ja yksin toimivilla tilintarkastajilla. Myös muut tilintarkastajat toivat esille sen, että laaduntarkastuksessa tulisi huomioida tarkastuksen kohteena olevan tilintarkastusyhteisön koko.

> ”*Olisi hyvä, että laaduntarkastuksessa otettaisi huomioon se, että minkälainen yhteisö on ja sitten vastaavasti laaduntarkastajatkin voisi olla vähän samalla aaltopituudella. Että se olisi enemmän sellainen inhimillisempi*.” (Tilintarkastaja C)

Tilintarkastaja B toi esille sen, että laaduntarkastus on työlästä sekä tarkastajan että tarkastuksen kohteen kannalta, sillä tarkastuksessa käytetään samaa lomakkeistoa sekä pienille että isoille tilintarkastusyhteisöille.

> ”*Mielestäni pitäisi olla sillä tavalla, että jos on kohteena selkeästi joku pienempi firma, - - että se tarkastus tehdään eri tavalla sinne. - - Ja että millä sapluunalla ja millä kriteeristöllä tehdään sitä laaduntarkastusta, niin se pitäisi olla toinen.*” (Tilintarkastaja B)

Tilintarkastaja D näki laaduntarkastuksen olevan soveltumaton pienten tilintarkastusyritysten toimintaan. Hän painotti, että jos tilintarkastustyöstä suuri osa käytetään laaduntarkastusta varten, on se pois asiakkaalle tehtävästä työstä. Tämä taas vähentää tilintarkastuksen asiakkaalle tuomaa lisäarvoa. Tilintarkastuksen lisäarvolla tarkoitetaan tilintarkastustoiminnan aiheuttamaa arvonlisäystä, joka syntyy positiivisten ja negatiivisten vaikutusten erotuksena (Martikainen, Meklin, Oulasvirta & Vakkuri 2002, 22).

> ”*Laadunvarmistuksessa tuodaan suurten tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastustavat yksittäisten tilintarkastajien toimintaan, joka ei sovellu käytäntöön. Se on kaikki pois siitä, mikä tuottaisi sille asiakkaalle sen lisäarvon, mikä tilintarkastuksella on mahdollisuus antaa.*” (Tilintarkastaja D)

Tilintarkastaja F mainitsi laaduntarkastuksen olevan hyvä asia tilintarkastuksen laadun kannalta. Hän näki kuitenkin, että laatua ei tulisi rakentaa pelkästään laaduntarkastuksen varaan, jolloin laatu olisi vain lomakkeiden täyttämistä tulevaa laaduntarkastusta varten.

> ”*Se laatu pitäisi olla tietyllä tavalla sisäänrakennettua. Eli sitten, kun laadunvalvoja tulee, niin - - sen pitäisi ohjata tilintarkastajaa ja tilintarkastusyhteisöä siihen, että se laatu on jo valmiina. Ettei sitä laatua tehdä sitä ulkoista tarkastusta varten.*” (Tilintarkastaja F)

PRH:n laadunvarmistuksen asiantuntijan mielestä ulkoinen laadunvalvonta on viranomaisvalvontaan siirtymisen jälkeen vaikuttanut tilintarkastuksen laatuun päätösten julkisuuden osalta. Kaikki päätökset, joita tilintarkastuslautakunta antaa tutkimistaan tapauksista ovat julkisia. Niiden merkitys on tilintarkastajille nyt suurempi kuin aikaisemmin, jolloin ne olivat vain tilintarkastajan tiedossa. Laadunvarmistuksen asiantuntija totesi kuitenkin, että ulkoinen laadunvalvonta ei ole toivotulla tavalla vaikuttanut tilintarkastuksen laatuun. Hän nosti esille sen, että havainnot laaduntarkastuksissa ovat olleet samanlaisia ja niitä on ollut lähes yhtä paljon kuin edellisinäkin vuosina, josta voidaan päätellä, että tilintarkastuksen laatuun ei ole saatu riittävästi parannusta. Tämän vuoksi laaduntarkastukseen on tehty muutoksia. Ennen vuotta 2017 PIE-yhteisöissä tarkastettiin vain yhteisön laadunvarmistusjärjestelmä. Näissä yhteisöissä toimivien tilintarkastajien tekemää työtä käytiin läpi vain pistokokein. Pienemmissä yhteisöissä ja ammatinharjoittajina toimivat yksittäiset tilintarkastajat ovat olleet laaduntarkastuksen kohteena henkilökohtaisesti. Tämä on herättänyt arvostelua siitä, että laaduntarkastus ei kohtele tilintarkastajia tasapuolisesti. Jatkossa laaduntarkastus on henkilökohtaista myös PIE-yhteisöissä, jolloin laaduntarkastuksessa käydään läpi yhteisön laadunvarmistusjärjestelmän lisäksi jokaisen yksittäisen tilintarkastajan työtä. (Remes 2016, 11)

> ”*Se oli yksi syy siihen, että mentiin tähän henkilökohtaiseen laaduntarkastukseen. Eli todettiin, että jos tämä tapa ei ole toiminut, niin meidän täytyy tehdä jotain muuta, että me saadaan siihen vaikuttavuutta siihen meidän toimintaan.*” (Laaduntarkastuksen asiantuntija)

Laaduntarkastuksen asiantuntija totesi myös, että vuoden 2018 aikana laaduntarkastuksia tullaan muuttamaan niin, että myös pienempien yhteisöjen ja yksittäin toimivien tilintarkastajien laaduntarkastukset tehdään keskitetysti PRH:ssa. Muutoksella pyritään yhtenäistämään laaduntarkastusprosessia ja tasapuolistamaan sitä. Jatkossa ammatissa toimivat tilintarkastajat eivät enää käy tekemässä laaduntarkastuksia. Käytännössä laaduntarkastukset hoidetaan niin, että PRH pyytää tilintarkastajilta aineistot tarkastusta varten. Aineisto käydään läpi ja PRH lähettää lisäkysymyksiä tarpeen mukaan tilintarkastajalle. Sekä isot että pienet tilintarkastusyhteisöt laitetaan siis jatkossa samaan laaduntarkastusprosessiin.

6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää pienten tilintarkastusyhteisöjen ja yksin toimivien tilintarkastajien laadunvalvontaa sekä kansainvälisten tilintarkastusstandardien ja laaduntarkastuksen vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun.

Tutkimuksen pääkysymyksenä oli:

Millaista laadunvalvonta on pienissä tilintarkastusyhteisöissä ja yksin toimivilla tilintarkastajilla?

Pääkysymystä tarkennettiin kolmella alakysymyksellä:

1. *Miten pienet tilintarkastusyhteisöt ja yksin toimivat tilintarkastajat kokevat ISQC 1 -laadunvalvontastandardin?*
2. *Miten kansainvälisten standardien laatuvaatimukset vaikuttavat tilintarkastajien työhön?*
3. *Minkälainen merkitys ulkoisella laadunvalvonnalla on pienten tilintarkastusyhteisöjen ja yksin toimivien tilintarkastajien laatuun?*

Vastauksia näihin tutkimuskysymyksiin pyrittiin saamaan aikaisemmista tutkimuksista sekä haastattelemalla kuutta tilintarkastajaa ja yhtä laaduntarkastuksen asiantuntijaa. Laadunvalvonnassa tärkeimmäksi keinoksi nousi tilintarkastajien ammatillisen osaamisen jatkuva päivittäminen. ISQC 1 -laadunvalvontastandardia ei koettu etenkään yksin toimivien tilintarkastajien osalta kovin merkittäväksi laadunvalvonnassa. Ulkoinen laadunvalvonta nähtiin tärkeänä osana tilintarkastusalan ja tilintarkastajien ammattikunnan laadun ylläpitoa.

Jotta tilintarkastaja läpäisee laaduntarkastuksen, tulisi tilintarkastusdokumentaation olla kansainvälisten standardien mukaista ja riittävää. Kansainvälisten tilintarkastusstandardien ja laaduntarkastuksen koettiin parantaneen tilintarkastuksen laatua yhdenmukaistamalla tilintarkastuskäytäntöjä. Toisaalta standardien kasvavien dokumen-

tointivaatimusten katsottiin synnyttävän ajankäytöllisiä haasteita. Tilintarkastajat kokivat, että dokumentointityö on pois varsinaisesta tilintarkastustyöstä, joka saattaa heikentää laatua asiakkaan suuntaan.

6.1 Johtopäätökset tutkimustuloksista

Seuraavaksi käydään läpi tarkemmin tutkimusta sekä tutkimustulosten pohjalta tehtyjä johtopäätöksiä.

Tutkimuksen aluksi käsiteltiin tilintarkastuksen laatua yleisesti. Tilintarkastuksen laatu on laaja käsite, jolle ei ole yksiselitteistä määritelmää. Tämä johtuu siitä, että tilintarkastuksen laatu on pitkälti riippuvainen näkökulmasta. Laadun määrittelemisen helpottamiseksi on kehitetty tilintarkastuksen laadun viitekehyksiä, jossa käsitellään tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia tekijöitä. Aikaisempien tutkimusten mukaan (DeAngelo 2981, Knechel et al. 2013, Francis 2011) tilintarkastuksen laatuun vaikuttavat mm. tilintarkastajan ominaisuudet, tilintarkastusyhteisö sekä tilintarkastusasiakkaat. Tämän tutkimuksen perusteella laadun käsitettiin olevan pääosin riippuvainen tilintarkastajasta. Tilintarkastajan ominaisuuksilla on merkittävä vaikutus laatuun, sillä tilintarkastus edellyttää tilintarkastajalta ammatillisen harkinnan käyttämistä. Kaikki päätökset, jotka tilintarkastaja tekee, ovat yhteydessä tilintarkastuksen lopputulokseen. Laadukkaan tilintarkastuksen katsottiin muodostuvan siitä, että tilintarkastaja noudattaa tilintarkastuslakia ja -standardeja sekä suorittaa tarkastustyön huolellisesti ja standardeja asianmukaisesti soveltaen. Tämän lopputuloksena on tilintarkastuskertomus ja tilintarkastettu tilinpäätös, johon tilinpäätöksen käyttäjät ja muut sidosryhmät pystyvät luottamaan. Laadukas tilintarkastus lisää siten luottamusta taloudelliseen raportointiin. Luotettavasta taloudellisesta informaatiosta hyötyvät yritykset sekä yhteiskunta. Tilintarkastuksen laatu käsitettiin haastatteluiden perusteella tilintarkastuslain ja standardien noudattamisen lisäksi asiakkaan kokemana hyötynä. Myös Mustonen (2017) jakaa tilintarkastuksen laadun asiakkaan kokemaan laatuun sekä tilintarkastussäännösten mukaiseen laatuun.

Tilintarkastuksen laatu ja sen ylläpito nähtiin erittäin tärkeänä osana tilintarkastajan työtä. Laadun ylläpito on jopa välttämättömyys tilintarkastusammatissa, sillä tilintarkas-

tajalla on suuri merkitys yhteiskunnan luottamuksen ylläpitäjänä taloudellisen informaation osalta. Laadulla on merkitystä myös tilintarkastajalle itselleen sekä asiakkaan kannalta. Laadukkaalla työllä tilintarkastaja vähentää riskiä joutua vahingonkorvausvastuuseen. Yksi laatua ylläpitävä keino on tilintarkastajien jatkuvan koulutuksen vaatimus. Tilintarkastajalla on oltava koulutusta yhteensä 120 tuntia kolmen vuoden aikana. Vuodessa koulutusta tulee olla vähintään 20 tuntia. PRH valvoo ammattitaidon kehittämistä vuosittain valvontatietojen perusteella.

Koulutuksen merkitys tuli ilmi myös haastatteluissa. Haastateltavat tilintarkastajat pitivät ammattitaitoa yhtenä merkittävimmistä laatua ylläpitävistä tekijöistä. Ammatillista osaamista haastateltavat kertoivat ylläpitävänsä osallistumalla tilintarkastajille järjestettäviin koulutustilaisuuksiin. Koulutukset tarjoavat mahdollisuuden keskustella muiden tilintarkastajien kanssa sekä jakaa kokemuksia. Tämä on erityisen tärkeää yksin toimiville tilintarkastajille. Kuten Sundgren & Svanström (2013) toteaa tutkimuksessaan, pienillä tilintarkastusyhteisöillä ja yksin toimivilla tilintarkastajilla ei ole käytössään suurien tilintarkastusketjujen sisäisiä kouluttautumismahdollisuuksia eikä välttämättä päivittäistä kanssakäymistä kollegoiden kanssa.

Myös standardien ja lainsäädännön muuttuminen vaatii tilintarkastajilta jatkuvaa tietojen päivittämistä. Hyvä tilintarkastustapa edellyttää, että tilintarkastaja osaa tilintarkastuksen sääntelyn lisäksi muun muassa kirjanpitoa ja verotusta koskevaa sääntelyä, jonka tärkeyden myös haastateltavat tilintarkastajat toivat esille. Sallinen (2017) mainitsee, että ammattitaidon ylläpidon kannalta on olennaista, että tilintarkastajat kokevat jatkuvan koulutuksen mielekkäänä. Jatkuva oman osaamisen ylläpito on hyödyksi asiakkaalle sekä itse tilintarkastajalle. Kun tilintarkastaja tuntee monipuolisesti lainsäädäntöä, pystyy hän toimimaan parempana neuvonantajana asiakkaalleen.

Tutkimuksesta kävi ilmi, että laadun ylläpidon keinot ovat joltain osin erilaiset, kun henkilökuntaa on hieman enemmän. Kymmenen henkilön tilintarkastusyhteisössä laatua ylläpidetään pääosin panostamalla yhteisön sisäiseen koulutukseen, tehdyn työn tarkastukseen sekä laadunvalvontakäsikirjan avulla. Tämä on yhteneväinen Wooten (2003, 48-51) havainnon kanssa, jonka mukaan tilintarkastusyhteisön koko vaikuttaa

tilintarkastusyhteisön laadunvalvontaan. Vaikka kyseessä on vielä kooltaan suhteellisen pieni tilintarkastustoimisto, on resurssit laadunvalvonnan järjestämiselle jo toisenlaiset verrattuna vain yhden tai kahden henkilön tilintarkastustoimistoon.

Tutkimuksen toisessa osassa keskityttiin laadun säätelyyn ja laatustandardeihin. Tilintarkastuslaki on Suomessa tärkein tilintarkastusta säätelevä laki. Laki ei määrittele tilintarkastuksen laatua, mutta se asettaa tilintarkastajalle velvollisuuden ylläpitää työnsä laatua ja osallistumaan laaduntarkastukseen. Tilintarkastuslaki velvoittaa myös noudattamaan hyvää tilintarkastustapaa. Hyvän tilintarkastustavan käsitteeseen vaikuttavat suurelta osin kansainväliset tilintarkastusstandardit. EU:n tilintarkastusdirektiivin mukaan tilintarkastukset on suoritettava noudattaen kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Haastatteluissa kävi ilmi, että osalle tilintarkastajista ISA-standardit olivat tuttuja, mutta osalle ne olivat vieraampia. Kaikki tilintarkastajat eivät kokeneet tarpeelliseksi osata standardeja, sillä pienillä tilintarkastusyhteisöillä ja yksin toimivilla tilintarkastajilla on asiakkaina lähinnä pien- ja mikroyrityksiä, joihin kansainvälisiä standardeja ei sellaisenaan voida soveltaa.

ISA-standardit luovat tilintarkastukselle viitekehyksen, jota vasten tilintarkastusta voidaan arvioida. Standardien tarkoituksena on harmonisoida tilintarkastuksen laatu ja luoda sille minimitaso. Tämän tutkimuksen perusteella standardien koettiin yhdenmukaistavan käytäntöjä ja ohjaavan työntekoa ja vaikuttavan näin tilintarkastuksen laatuun parantavasti. ISA-standardit on laadittu ajatellen suuria kansainvälisiä tilintarkastustoimistoja ja ne saattavat pienissä toimeksiannoissa tuntua keinotekoiselta ja raskaalta. Standardeja voidaan soveltaa tarkoituksenmukaisessa laajuudessa pienyrityksen tilintarkastuksessa. Tämä edellyttää kuitenkin tilintarkastajan omaa ammatillista harkintaa. Lisäksi standardien soveltaminen edellyttää, että tilintarkastaja tuntee standardit. Myös tässä tutkimuksessa ISA-standardit koettiin osittain haasteellisena. Haastatteluissa kritisoitiin ohjeistuksen puutetta liittyen standardien suhteelliseen soveltamiseen. Tilintarkastajat kokivat standardien olevan vaikeasti sovellettavissa ja liian laajoja pienten yritysten tilintarkastuksiin. Standardeja pidettiin myös tarpeettomina mikroyritysten tilintarkastuksessa.

Kansainvälisistä standardeista tilintarkastusyhteisön sisäisen laadunvalvonnan näkökulmasta tärkein on vuonna 2004 julkaistu ISQC 1 -laadunvalvontastandardi. Standardin tavoitteena on, että tilintarkastusyhteisössä on käytössä laadunvalvontajärjestelmä, jonka avulla saadaan kohtuullinen varmuus ammatillisten standardien noudattamisesta ja tilintarkastusyhteisön antamien raporttien asianmukaisuudesta. Standardin menettelytavat riippuvat esimerkiksi tilintarkastusyhteisön koosta. Pienissä tilintarkastusyhteisöissä ISQC 1- standardin tehokas noudattaminen edellyttää, että laadunvalvontajärjestelmästä vastaava henkilö ymmärtää standardin. Saaren (2014, 48) mielestä haasteena ISQC 1 -standardissa on sen soveltuminen pk-sektorin tilintarkastukseen ilman dokumentointiin liittyvää kohtuutonta byrokratiaa. Tämän haasteen ratkaisemiseksi IFAC on laatinut ISQC 1 -standardista oppaan pienille ja keskisuurille tilintarkastustoimistoille. Saari kokee, että oppaat ovat ajatusmalleina erinomaisia, mutta edelleen liian byrokraattisia sovellettavaksi sellaisenaan pienten yritysten tilintarkastuksiin. Tässä tutkimuksessa pk-yrityksille suunnatun soveltamisohjeen koettiin helpottaneen ISQC 1 -laadunvalvontajärjestelmän käyttöönotossa. Tilintarkastajat olivat hyödyntäneet lähinnä tilintarkastusyhdistyksen pohjaa laatukäsikirjan rakentamisessa.

Booyanetin (2013) tutkimus osoitti, että pienillä tilintarkastusyhteisöillä ei ollut tarpeeksi resursseja, jotta ISQC 1 -laadunvalvontastandardia voidaan noudattaa asianmukaisella tavalla. Myös Ismail et alin. (2008) tutkimuksen mukaan ISCQ 1 -standardiin suhtauduttiin pessimistisesti pienissä ja keskisuurissa tilintarkastusyhteisöissä. Tämän tutkimuksen tulokset tukevat näitä aikaisempia tuloksia. Haastateltavat tilintarkastajat kokivat standardin lähinnä pakollisena velvoitteena, joka on oltava kaikilla tilintarkastustoimistoilla koosta huolimatta. Kivelän (2014, 24) mukaan vaatimus laadunvalvontajärjestelmästä on synnyttänyt keskustelua erityisesti yksin toimivien tilintarkastajien osalta, jossa sen mielekkyyttä on pohdittu. Standardi ei niinkään ole tuonut lisähyötyä etenkään yksin toimiville tilintarkastusyrittäjille. Myös tässä tutkimuksessa yksin toimivat tilintarkastajat kokivat, että laadunvalvontajärjestelmällä ei ole olennaista merkitystä heidän toimintaansa. Yksin toimiessa laadunvalvontajärjestelmä on enemmän muodollisuus kuin laatua ohjaava työkalu.

ISQC 1 -laadunvalvontastandardin hyötynä nähtiin sen luovan työtapojen yhdenmukaisuutta. Laadunvalvontajärjestelmän avulla pystytään varmistamaan se, että työ teh-

dään standardien mukaan. Järjestelmä auttaa arvioimaan oman työprosessin ajantasaisuutta ja työmenetelmiä. Tilintarkastajat pitivät laadunvalvontastandardia oikein toimiessaan hyvänä työkaluna omien työtapojen tarkastelemisessa ja niiden päivittämisessä. Työmenetelmien kuvaus ja niiden päivitys on hyvin tärkeää, koska standardit muuttuvat ja vaatimukset kasvavat kaiken aikaa. Tämä tuli esille myös Ismail et alin. (2008) tutkimuksessa, jossa ISQC 1 -standardi auttoi havaitsemaan tilintarkastajan mahdolliset virheelliset toimintamallit ja heikkolaatuisen dokumentoinnin.

Tilintarkastuksen laatua valvotaan ulkoisesti Suomessa PRH:n toimesta. Laaduntarkastuksilla varmistetaan se, että tilintarkastusyhteisön oma laadunvalvonta toimii asianmukaisesti, työssä on noudatettu tilintarkastuslain säännöksiä ja hyvää tilintarkastustapaa ja, että tilintarkastaja on hankkinut tarpeellisen määrän tilintarkastusevidenssiä tilintarkastuskertomuksen tueksi. Laaduntarkastuksen näkökulmasta pienillä tilintarkastustoimistoilla on ollut pääsääntöisesti käytössä ISQC 1 -standardin mukainen laadunvalvontajärjestelmä. Laadunvalvontajärjestelmät ovat olleet yhdistyksen mallin pohjalle rakennettuja, mutta melko kevyitä. Tämä on luonnollista, sillä pienissä tilintarkastusyhteisöissä vaatimukset laadunvalvontajärjestelmälle ovat suuria toimistoja kevyemmät. Laaduntarkastuksen asiantuntija totesi, että laadunvalvontajärjestelmä on myös usein laadittu vasta siinä vaiheessa, kun sitä on PRH:n toimesta pyydetty. Tästä voidaan päätellä, että pienet tilintarkastustoimistot saattavat laatia laadunvalvontajärjestelmä lähinnä ulkoista laadunvarmistusta varten.

Ulkoisella laadunvalvonnalla koettiin olevan suuri merkitys tilintarkastuksen laatuun. Myös Sanusi et al. (2014, 1227) toteavat tutkimuksessaan, että valvontaviranomaisten olemassaolo on erittäin tärkeää tilintarkastuksen laadun kannalta. PRH:n suorittama laaduntarkastus nähtiin yhtenä laatua ylläpitävänä toimena. Tilintarkastajat pitivät ammattikunnan uskottavuuden kannalta tärkeänä asiana, että tilintarkastuksen laatua valvotaan ulkoa päin. Kaikille haastateltaville oli tehty laaduntarkastus ja se koettiin pääsääntöisesti asianmukaisena. Laaduntarkastusta kritisoitiin sen byrokraattisuudesta sekä siitä, että laaduntarkastus ei ota huomioon tarkastettavan tilintarkastustoimiston kokoa. Haastateltavat tilintarkastajat toivoivat laaduntarkastukselta konsultoivampaa ja inhimillisempää otetta. Vastauksissa ilmeni, että laaduntarkastuksessa tulisi ottaa huomioon pienten tilintarkastustoimistojen resurssien puute.

Nämä tutkimustulokset ovat samansuuntaisia kuin vuonna 2006 tehdyssä tutkimuksessa, jossa selvitettiin 46 tilintarkastajan kokemuksia laaduntarkastuksesta. Tutkimuksessa tilintarkastajat toivoivat laaduntarkastuksilta enemmän konsultoivaa otetta. Muutama vastaaja koki laaduntarkastuksen aiheuttavan kohtuuttomia kustannuksia ja he toivoivat kevyempää tarkastusta ja pienempää veloitusta pienimuotoisia tilintarkastuksia tekeville. Lisäksi kielteisenä asiana nähtiin lisääntynyt byrokratia. Suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että laaduntarkastus oli vaikuttanut myönteisesti työn dokumentointiin ja arkistointiin. Työn dokumentointi ja arkistointi oli vastausten mukaan lisääntynyt, täsmentynyt, tarkentunut ja tehostunut. Lisäksi dokumentointi tehtiin huolellisemmin, paremmin ja järkevämmin laaduntarkastusten ansiosta. (Heiskanen et al. 2009, 133-140) Myös tässä tutkimuksessa tilintarkastajat kokivat, että heidän dokumentaationsa on parantunut laaduntarkastusten myötä, minkä voidaan katsoa parantavan näin tilintarkastuksen lainsäädännöllistä laatua.

Toisaalta lisääntyvän dokumentaation nähtiin myös heikentävän tilintarkastuksen laatua, sillä se vie aikaa pois itse tarkastustyöstä ja asiakkaalle päin tehtävästä työstä. ISQC 1-standardin mukaisen laadunvalvonnan koettiin aiheuttavan haasteita erityisesti ajallisesti. Pienillä tilintarkastustoimistoilla tai yksin toimivilla tilintarkastajilla menee aikaa standardin mukaiseen dokumentointityöhön, joka on pois todellisesta tilintarkastustyöstä. Myös Ismail et al. (2008) tutkimuksessa vastaajat olivat sitä mieltä, että ISQC 1 -standardin vaatimien lomakkeiden ja tarkistuslistojen täyttäminen on pois varsinaisesta tilintarkastustyöstä erityisesti kiireisinä ajanjaksoina. Haastatteluissa nousi esille, että dokumentoinnin vaatimaa aikaa ei pystytä aina laskuttamaan asiakkaalta ja näin kustannukset jäävät tilintarkastajan itsensä maksettaviksi. Asiakkaat eivät välttämättä ole selvillä kaikesta tilintarkastukseen kuluvasta ajasta. Tämä on yhdenmukainen Hashanah & Mazlinan (2015) tutkimuksen kanssa, jossa lisääntyvän sääntelyn haittapuolena nähtiin vaatimusten noudattamisesta aiheutuvien kustannusten kasvaminen. Myös Kihn et al. (2015, 62-94) arvioivat, että tilintarkastuksen valvonta tulee nostamaan tilintarkastuksen kustannuksia. Jos näitä kustannuksia ei saada siirrettyä tilintarkastuspalkkioon, laskee se alan kannattavuutta sekä houkuttelevuutta merkittävästi. Lisäksi Kihn et al. mainitsevat, että lisääntyvä byrokratia määrämuotoistaa toimintatapoja sekä jättää vähemmän tilaa lisäarvon tuottamiseen asiakkaalle. Tilintarkastajilla on siis haasteita löytää tasapaino lisääntyvän sääntelyn ja kasvavien dokumentaatiovaatimusten sekä asiakkaalle tuotettavan lisäarvon välillä.

Myös Fisher & Reid (2017) toteavat sääntelyn olevan tärkeää pääomamarkkinoiden suojaamiseksi, mutta lainsäädännölliset vaikutukset, erityisesti kustannusten osalta, saattavat olla suhteettomia. He pohtivatkin, onko lisääntynyt sääntely jo ylittänyt sen noudattamisesta aiheutuvat kustannukset? He myös mainitsevat, että standardien suhteellinen soveltaminen on laajentanut odotuskuilua tilintarkastajien ja sääntelyviranomaisten välillä, sillä ISA-standardien soveltamista vaaditaan myös pk-yritysten osalta.

Tilintarkastajien ja lainsäätäjän odotukset tilintarkastajien suoritustason suhteen ovat erilaiset myös tämän tutkimuksen perusteella. Laaduntarkastuksen näkökulmasta tilintarkastusdokumentaatio on ollut usein puutteellista pienissä tilintarkastusyhteisöissä ja yksin toimivilla tilintarkastajilla. Tämä kävi ilmi myös Hashanah & Mazlinan (2015, 141) tekemässä tutkimuksessa, jossa havaittiin useita puutteellisuuksia dokumentaatioon ja tilintarkastusevidenssiin liittyen. Haastatellut tilintarkastajat kokevat kuitenkin dokumentaatiovaatimukset usein liiallisiksi pienten toimeksiantojen osalta. Tilintarkastajilla on etenkin kiireisinä aikoina haasteita suoriutua aineistotarkastuksen lisäksi kasvaneista dokumentaatiovaatimuksista, joka saattaa johtaa huolimattomuusvirheisiin tilintarkastuskertomuksessa. Virheellisistä tilintarkastuskertomuksista on tehty havaintoja myös laaduntarkastuksen puolelta. Tästä voidaan päätellä, että tilintarkastajien ja lainsäätäjän välillä on olemassa jonkinlainen odotuskuilu.

Vaikka tilintarkastuksen sääntelyn avulla pyritään kaventamaan tilintarkastuksen odotuskuilua, Vuopala (2015, 38-39) näkee, että kansainväliset tilintarkastusstandardit ja niiden yksityiskohtaiset dokumentaatiovaatimukset todennäköisesti suurentavat tilintarkastuksen odotuskuilua. Koh & Woon (1998, 152) mukaan tarvitaan sellaisia toimenpiteitä, jotka alentaisivat sidosryhmien odotuksia ja, jotka parantaisivat tilintarkastajien suoritustasoa. Mustosen (2017) mielestä on tärkeää, että tilintarkastus on laadukasta ja, että se pienentää odotuskuilua tilintarkastajan ja asiakkaan välillä. Laaduntarkastuksen pitäisi ohjata tilintarkastusta laadukkaampaan suuntaan. Hänen mielestään laaduntarkastuksen painopiste tulisi olla yksittäisen standardin noudattamisen ja sen dokumentoinnin sijaan siinä tarkastetaanko oikeita asioita tilinpäätöksen oikean ja riittävän kuvan saamiseksi.

Koska kansainvälisten tilintarkastusstandardien soveltaminen on osoittautunut haasteelliseksi pienten yhteisöjen tarkastuksissa, on tärkeää löytää vaihtoehtoja kustannustehokkaan, mutta samalla laadukkaan tilintarkastuksen toteuttamiseksi. Monia dokumentointimalleja pidetään liian standardikeskeisinä ja suurille tilintarkastusyhteisöille suunnattuina, kuten tuli ilmi tässäkin tutkimuksessa. Suomen Tilintarkastajat ry on pyrkinyt löytämään ratkaisua tähän dokumentaatiohaasteeseen. Yhdistys lanseerasi vuoden 2017 aikana tilintarkastajan työkirjan, jonka toivotaan tuovan helpotusta pienten tilintarkastusyhteisöjen ja yksin toimivien tilintarkastajien dokumentointityöhön lyhyellä aikavälillä. (Alakare 2017) Lisäksi SASE-standardin kannattajat uskovat, että tilintarkastuksen laatu paranisi, sillä standardi mahdollistaisi tilintarkastajan keskittymisen itse tilintarkastustyöhön dokumentoinnin sijaan. Keskustelua käydäänkin nyt siitä, tuleeko ISA-standardien suhteellisesta soveltamisesta lisäohjeita vai laaditaanko kokonaan oma pk-standardi (Suomen Tilintarkastajat ry 2015; Laine 2017).

6.2 Tutkimuksen luotettavuuden arviointi

Tutkimusmenetelmän luotettavuutta arvioitaessa käytetään yleensä reliabiliteetin ja validiteetin käsitteitä. Reliabiliteetilla tarkoitetaan tutkimuksen luotettavuutta eli sitä, miten luotettavasti valittu menetelmä mittaa tutkittavaa ilmiötä. Tutkimuksen validiteetti osoittaa sen, kuinka hyvin valittu tutkimusmenetelmä mittaa tutkittavaa ilmiötä. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 186-189.) Reliabiliteetin ja validiteetin käsitteet ovat kuitenkin syntyneet määrällisen tutkimuksen piirissä ja ne sopivat lähinnä määrälliseen tutkimukseen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136-139.) Keskeisin laadulliselle menetelmälle asetettava vaatimus on luotettavuus. Luotettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon, että tutkimuksen eri vaiheet vaikuttavat luotettavuuteen ja luotettavuustarkastelu koskee koko tutkimusprosessia, ei ainoastaan haastattelutilannetta. (Hirsjärvi & Hurme 1995, 128.)

Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttaa se, miten hyvin teoriasta pystytään johtamaan keskeisiä käsitteitä. Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa perehdyttiin aiheeseen ja aikaisempiin tutkimuksiin sekä käsitteisiin. Sisällön luotettavuuteen vaikuttaa teemat ja niistä esitettävät kysymykset. Sisällön luotettavuus varmistettiin varautumalla tarpeeksi moneen kysymykseen ja riittäviin lisäkysymyksiin kustakin teemasta. Haastat-

telukysymykset pyrittiin luomaan niin, että ne vastaavat tutkimuskysymyksiin mahdollisimman hyvin. Luotettavuuteen liittyy myös haastateltavien valinta. Haastateltavien valinnalla tarkoitetaan kohdejoukon määrittämisen jälkeen suoritettavaa ratkaisua. On harkittava, mikä ryhmä parhaiten vastaa tutkimusongelmaan. (Hirsjärvi & Hurme 1995, 58, 129) Tutkimuksen luotettavuuden varmistamiseksi kohderyhmäksi valittiin laadun ylläpidosta vastuussa olevat tilintarkastajat, sillä he tuntevat aiheen ja osaavat parhaiten vastata tutkimuskysymyksiin. Lisäksi tutkimuksen luotettavuutta parantaa laaduntarkastuksen asiantuntijan näkökulma koskien laaduntarkastuksia. Tutkimuksen luotettavuutta voidaan nähdä parantavan myös haastatteluiden nauhoittaminen sekä nauhoitusten kuuntelu useaan otteeseen ja niiden tarkka litteroiminen. Haastateltavien litteroidut vastaukset olivat erillisinä tiedostoina, jotta vastaukset eivät sekoittuisi keskenään tulosten mahdollisen vääristymisen ennaltaehkäisemiseksi.

Haastattelu saattaa sisältää monia virhelähteitä. Virheitä aiheutuu niin haastateltavasta kuin haastattelun tekijästä. Esimerkiksi haastattelun luotettavuutta saattaa heikentää haastateltavan taipumus antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 35-36) On myös huomioitava, että laadullisessa tutkimuksessa haastattelija on tutkimusasetelman luoja ja tulkitsija, joten esimerkiksi tutkijan sukupuoli, ikä, kansalaisuus yms. vaikuttaa siihen, mitä hän kuulee ja havainnoi. Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa on huomioitava myös tutkijan puolueettomuus. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136). Haastattelututkimuksessa on myös otettava huomioon, että haastattelujen tulos on aina seurausta haastattelijan ja haastateltavan yhteistoiminnasta, sillä haastattelija saattaa esimerkiksi vahvistaa haastateltavaa. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 186-189) Haastattelututkimuksessa yleistettävyys on lisäksi heikompi. Tutkimukseen haastateltiin vain kuutta tilintarkastajaa, joten saatuja tuloksia ei voi yleistää koko Suomen laajuisesti. Tutkimuksen tulokset alkoivat tosin toistaa itseään jo näiden haastatteluiden jälkeen, mikä hieman parantaa yleistettävyyttä.

6.3 Jatkotutkimusehdotukset

Tieteelliset tutkimukset pienten tilintarkastustoimistojen laadusta ovat olleet vähäistä, joten lisätutkimukselle on sijaa. Tämä tutkimus koski maantieteellisesti Suomessa toimivia pieniä tilintarkastustoimistoja, mutta myös ulkomaisia tilintarkastajia haastattele-

malla voitaisiin saada toisenlaista näkökulmaa aiheeseen. Yhtenä mahdollisena jatkotutkimusaiheena voisi myös vertailla esimerkiksi pieniä ja suuria tilintarkastusyhteisöjä ja tutkia sitä, onko tilintarkastuksen laadussa eroja suurten ja pienten tilintarkastustoimistojen välillä. Aikaisempien tutkimusten perusteella laadussa on havaittu olevan eroavaisuutta, mutta tutkimus Suomesta voisi olla tarpeen.

Tilintarkastuksen laatua voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta. Tässä tutkielmassa on lähestytty tilintarkastuksen laatua tilintarkastajan ja osittain laaduntarkastuksen näkökulmasta. Voisikin olla mielenkiintoista tutkia tilintarkastuksen laatua muun muassa tilintarkastusasiakkaan näkökulmasta. Asiakkaalle tilintarkastus näyttäytyy usein vain annettavana tilintarkastuskertomuksena. Tutkimuksessa voitaisiin selvittää, miten tilintarkastuksen lisääntyvä sääntely ja sen myötä kasvaneet dokumentaatiovaatimukset näkyvät asiakkaalle päin. Onko tilintarkastusasiakkaan kokema laatu parantunut sääntelyn myötä vai kenties heikentänyt sitä.

Myös lisätutkimukset laaduntarkastuksen vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun voisivat olla kiinnostavia. Olisi esimerkiksi mielenkiintoista tutkia, onko laaduntarkastuksella ollut vaikutusta tilintarkastuksen laatuun sen siirryttyä PRH:lle. Lisäksi laaduntarkastuksen tulevat uudistukset synnyttävät uusia kysymyksiä erityisesti pienten tilintarkastusyhteisöjen ja yksin toimivien tilintarkastajien osalta, kun laaduntarkastuskäytäntöjä yhtenäistetään ja henkilökohtaisista laaduntarkastuskäynneistä luovutaan.

LÄHDELUETTELO

Alakare, S. (2017) Mielipide: Laadukas tilintarkastus hyödyttää yrityksiä ja yhteiskuntaa. [verkkodokumentti]. [viitattu 22.1.2018]. Saatavilla: https://www.kauppalehti.fi/uutiset/mielipide-laadukas-tilintarkastus-hyodyttaa-yrityksia-ja-yhteiskuntaa/L4N3a5Qt

American Accounting Association. (1971) A Statement of Basic Auditing Concepts. American Accounting Association, Florida.

Boonyanet, W. (2013) Problems in the Implementation of the International Standard on Quality Control 1 (ISQC 1): Experience from Small and Medium Audit Firms in Thailand. *Journal of Global Business Review*, Vol. 15 No. 2, 1-13.

Carcello, J., Hermanson, R. & McGrath, N. (1992) Audit Quality Attributes: The Perceptions of Partners, Preparers, and Financial Statement Users. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 1-15.

Carcello, J., Hermanson, R. and Riley, R. (2002) Board characteristics and audit fees. *Contemporary Accounting Research* 19 (3), 365–384

Choo, F. (1986) Job stress, job performance, and auditor personality characteristics. *Auditing: A Journal of Practice and Theory, 5*, 17-34.

DeAngelo, L. (1981) Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3, 182-199.

Eisenhardt, K. (1989) Agency Theory: An Assessment and Review. Academy of Management Review 1989, Vol. 14 nro 1., 59-63.

Euroopan komissio. (2010) Vihreä kirja – Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset. Euroopan komissio, Bryssel.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY. Tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisääteisestä tilintarkastuksesta, direktiivien 78/660/ETY ja

83/349/ETY muuttamisesta sekä neuvoston direktiivin 84/253/ETY kumoamisesta. Strasbourg 17.5.2006.

Fisher, C. & Reid, J. (2017) Are International Auditing Standards suitable for small audits? Perspective April 2017, Chartered Accountants Australia and New Zealand.

Francis, J. (2011) A Framework for Understanding and Researching Audit Quality. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, Vol. 30, No. 2, 125-152.

Gaa, J. (1991) The expectations game: regulation of auditors by government and the profession. *Critical Perspectives on Accounting 2*, 83–107.

Government Accountability Office (GAO). (2003) Public Accounting Firms: Required Study on the Potential Effects of Mandatory Audit Firm Rotation. GAO Raportti nro. 04-216., 11/2003 Washington, Government Printing Office.

Gul, F., S. G. Lynn, and J. Tsui. (2002) Audit quality, management ownership, and the informativeness of accounting earnings. *Journal of Accounting, Auditing and Finance* 17, 25–49.

Halonen, K. & Steiner, M. (2009) Tilintarkastusprosessi käytännössä. WSOYPro Oy, Helsinki.

Hardan, A., Mohamad, N. & Salleh, Z. (2016) Human Capital Antecedent's: The Impact of The Implementation International Standard on Quality Control 1 (ISQC 1) on The Audit Firm Performance In Jordan: A Conceptual Study. *International Journal of Applied Business and Economic Research, No. 5/2016*, 2955-2968.

Harrison, P. (2011) Quality Control in Auditing Firms. *Accountancy Ireland*, Vol 43, Iss. 3, 22-24.

Hashanah, I. & Mazlina, M. (2015) Auditing the Auditors: The Audit Oversight Board and Regulating Audit Quality in Malaysia. *Journal of Modern Accounting and Auditing, March 2015, Vol. 11, No. 3*, 138-142.

Hegarty, J., Gielen, F. & Barros, A. (2004) Implementation of International Accounting and Auditing Standards; Lessons Learned from the Word Bank's Accounting and Auditing ROSC Program. The World Bank, Washington D.C.

Heiskanen, J., Kihn, L. & Näsi, S. (2009) Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen. Tampere University Press, Tampere.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (1995) Teemahaastattelu. Yliopistopaino, Helsinki.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2009) Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M. (2002) Tilintarkastus – Asiakkaan opas. WSOY Lakitieto, Helsinki.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M. (2017) Tilintarkastus – Asiakkaan opas. Talentum Media Oy, Helsinki.

IAASB. (2003) Quality Control - Proposed ISQC 1 "Quality Control for Audit, Assurance and Related Services Practices" and Proposed Revised ISA 220 "Quality Control for Audit Engagements" International Federation of Accountants, New York.

IAASB. (2014) Framework for Audit Quality; Key Elements that Create an Environment for Audit Quality. International Federation of Accountants.

IFAC. (2011) Guide to Quality Control for Small- and Medium-Sized Practices. 3th edition. International Federation of Accountants, New York.

IFAC. (2013) Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille ja kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet. Suom. KHT-yhdistys ry. Helsinki, KHT media Oy.

Ismail, A., Mohd-Sanusi, Z., Isa, Y., Kasim, S., Muhamad, K. & Mastuki, N. (2008) Implementation of Audit Quality Control System: Preliminary Evidence from Small and Medium Audit Practices in Malaysia. Universiti Teknologi Mara, Malaysia.

KHT-yhdistys ry. (2012) ISA-standardien soveltaminen PK-yhteisöjen tilintarkastuksessa; Keskeiset käsitteet ja käytännön ohjeet. KHT-media, Helsinki.

Kihn, L. (2017) Tilintarkastuksen laatu – ajankohtaiskatsaus tilintarkastuksen tieteelliseen tutkimukseen. Tampere University Press, Tampere.

Kihn, L., Leponiemi, U., Oulasvirta, L., Vahtera, V. & Wacker, J. (2015) Tilintarkastuksen arvioinnin syposium; Näkökulmia tilintarkastuksen uudistumiseen ja standardeihin. Tampere University Press, Tampere.

Kivelä, T. (2014) Laadukkaan tilintarkastuksen punaista lankaa etsimässä. *Balanssi 2/2014*, 24.

Knechel, R. (2013) Do Auditing Standards Matter? *Current Issues in Auditing*, Vol. 7 issue 2, A1-A16.

Knechel, R., Krishnan, G., Pevzner, M., Shefchik, L. & Velury, U. (2013) Audit Quality: Insights from the Academic Literature. *Auditing-A Journal of Practice & Theory, Vol. 32 Suppl 1*, 385-421.

Knechel, R. & Shefchik, L. (2014) Audit quality. Teoksessa David Hay, Robert Knechel & Marleen Willekens (toim.) The Routledge Companion to Auditing. London: Routledge, 130–147.

Koh, H. & Woo, E. (1998) The expectation gap in auditing. *Managerial Auditing Journal*, 147-154.

Laine, R. (2017) ISA Meidän – standardeista, rakkaudella. *Profiitti – Talous ja tilintarkastus* 1.2017, 65-66.

Lawrence, A., Minutti-Meza, M. & Zhang, P. (2011) Can Big 4 versus Non-Big 4 Differences in Audit-Quality Proxies Be Atributed to Client Characteristics? *The Accounting Review*, Vol. 86, No. 1, 259-286.

Liggio, C. (1974) The expectation gap: the accountant's Waterloo, *Journal of Contemporary Business, Vol. 3*, 27-44.

Louis, H. (2005) Acquirers' abnormal returns and the non-Big 4 auditor clientele effect. Journal of Accounting and Economics 40 1–3, 75–99.

Lähdesmäki, H. (2018) Tilintarkastajien laadunvalvonta. [verkkodokumentti]. [viitattu 3.4.2018]. Saatavilla https://www.tuokko.fi/tilintarkastajien-laadunvalvonta/

Martikainen, J., Meklin, P., Oulasvirta, L. & Vakkuri, J. (2002) Kunnallisen tilintarkastuksen ulkoistaminen. Tampere, Tampere University Press.

Mautz, R. (1961) A critical look at generally accepted auditing standards. *The Illnois Certified Public Accountant* 21(1), 12.

Mustonen, T. (2017) Blogi: Tilintarkastuksen laadunvalvonnan tulisi olla tilintarkastuksen laatua ja alaa eteenpäin vievää. [verkkodokumentti]. [viitattu 2.2.2018]. Saatavilla https://www.bdo.fi/fi-fi/nakemyksia/blogit/taneli-mustonen/tilintarkastuksen-laadunvalvonnan-tulisi-olla-tili

Palmrose, Z. (1988) An analysis of auditor litigation and audit service quality. *The Accounting Review*, 55–73.

Pang, J. (2014) Implementing SSQC 1 for Sole Practitioners – Challenges and Solutions Part I & II. *IS Chartered Accountant 12/2013*, 54-61.

PRH. (2016a) Mitä on hyvä tilintarkastustapa? [verkkodokumentti]. [viitattu 6.1.2018]. Saatavilla https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/mitaonhyvatilintarkastustapa.html

PRH. (2016b) Havaintoja muiden yhteisöjen tilintarkastajien laaduntarkastuksista 2009-2014. [verkkodokumentti]. [viitattu 7.12.2017]. Saatavilla https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/laaduntarkastustenhavainnot/muidenyhteisojentilintarkastajienlaaduntarkastukset2009-2014.html

PRH. (2017a) Kertomus PRH:n tilintarkastusvalvonnan toiminnasta 2016. Patentti- ja rekisterihallitus, tilintarkastusvalvonta.

PRH. (2017b) HT-, KHT- JHT-tilintarkastajien jatkuvan koulutuksen vaatimukset. [verkkodokumentti]. [viitattu 23.1.2018]. Saatavilla: https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastajille/ohjeet/tilintarkastajienjatkuvankoulutuksenvaatimukset.html

PRH. (2017c) Tutkinnat ja kantelut. [verkkodokumentti]. [viitattu 23.1.2018]. Saatavilla: https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinnat_ja_kantelut.html

PRH. (2017d) Laaduntarkastuksen uutisia. [verkkodokumentti]. [viitattu 30.11.2017]. Saatavilla https://www.prh.fi/fi/tietoa_prhsta/uutiskirjeet/tilintarkastusvalvonnan_teemakirje/tilintarkastusvalvonta_2_2017/laaduntarkastus.html

PRH. (2018a) Tilintarkastajan laaduntarkastus käytännössä. [verkkodokumentti]. [viitattu 31.3.2018]. Saatavissa https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus/tilintarkastajan_laaduntarkastus_kaytannossa.html

PRH. (2018b) Vuosiraportti laaduntarkastuksista 2017. Patentti- ja rekisterihallitus, tilintarkastusvalvonta.

Raslan, I., Hegazy, M. & Eldawla, N. (2016) Quality Control Elements and Auditor Fraud Risk Assessment: An Experimental Study. *Journal of Accounting and Finance* Vol. 16(2), 151-176.

Remes, M. (2016) Ennakoiva laadunvalvonta kehittää tilintarkastusalaa. *Balanssi 2/2016*, 11.

Ruhnke, K. & Schmidt, M. (2014) The audit expectation gap: existence, causes, and the impact of changes. *Accounting and Business Research, vol. 44*, 572-601.

Ruuska, R. (2017) Tilintarkastajiin kohdistuva laaduntarkastus. *Tilisanomat 4/2017*, 28-31.

Saari, K. (2014) Pk-yhteisöjä tarkastuskohteena ei saa unohtaa ISA-standardeja kehitettäessä. *Balanssi 6/2014*, 48.

Sallinen, M. (2017) Osaamistaan kehittävä tilintarkastaja on asiakkaan paras kumppani. *Tilisanomat 6/2017,* 36-37.

Sanusi, Z., Ismail, A., Isa, Y., Mastuki, N. & Kassim, S. (2009) AQuR System: Augumenting Audit Quality in Malaysia - Research Report Submitted for Malaysian Accountancy Research and Education Foundation (MAREF). Accounting Research Institute & Faculty of Accountancy Universiti Teknologi Mara, Malaysia.

Sanusi, Z., Isa, Y., Iskandar, T. & Heang, L. (2014) Roles of Audit Oversight Bodies in Governing Financial Reporting. *International Review of Management and Business Research Vol. 3, Issue 2.,* 1220-1228.

Small and Medium Practices Committee. (2011) Tips for Cost-Effective ISQC 1 Application. International Federation of Accountants. [verkkodokumentti]. [viitattu 9.2.2018]. Saatavilla http://www.ifac.org/system/files/downloads/SMP-TipsOnApplyingISQC1Article-July.pdf

Suomen Tilintarkastajat ry. (2015) Yhteenveto SASE-standardiluonnoksesta annetusta palautteesta Suomessa. [verkkodokumentti]. [viitattu 19.2.2018]. Saatavilla https://www.suomentilintarkastajat.fi/toimintamme/ajankohtaista/uutiset/yhteenveto-sase-standardiluonnoksesta-annetusta-palautteesta-suomessa

Suomen Tilintarkastajat ry. (2017a) Mitä on hyvä tilintarkastustapa? [verkkodokumentti]. [viitattu 1.12.2017]. Saatavilla https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/mita-on-hyva-tilintarkastustapa

Suomen Tilintarkastajat ry. (2017b) Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2016-2017 ja Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille 2016, osa 1 & 2. ST-Akatemia Oy, Helsinki.

Suomen Tilintarkastajat ry. (2018) Tilintarkastuksesta raportoiminen. [verkkodokumentti]. [viitattu 21.3.2018]. Saatavilla https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/mita-tilintarkastus-on/tilintarkastuksesta-raportoiminen

Sundgren, S. & Svanström, T. (2013) Audit office size, audit quality and audit pricing: evidence from small- and medium-sized enterprises. *Accounting and Business Research*, Vol. 43, No. 1, 31–55.

Sutton, S. & Lampe, J. (1991) A Framework for Evaluating Process Quality for Audit Engagement. *Accounting and Business Research*, vol. 21, no. 83, 275-288.

Svanström, T. (2016) Time Pressure, Training Activities and Dysfunctional Auditor Behaviour: Evidence from Small Audit Firms. *International Journal of Auditing*, 20, 42-51.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. uudistettu laitos. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Vuopala, T. (2015) Miksi tarvitsemme oman standardin pienten yritysten tilintarkastukseen? *Balanssi 3/2015*, 37-41.

Wooten, T. (2003) Research about audit quality. *CPA Journal*, 73, 48-51.

Haastattelut

Tilintarkastaja A:n haastattelu, 24.11.2017

Tilintarkastaja B:n haastattelu, 1.12.2017

Tilintarkastaja C:n haastattelu, 19.12.2017

Tilintarkastaja D:n haastattelu, 21.12.2017

Tilintarkastaja E:n haastattelu, 4.1.2018

Tilintarkastaja F:n haastattelu, 10.1.2018

Laaduntarkastuksen asiantuntijan haastattelu, 10.1.2018

LIITTEET

Liite 1. Haastattelurunko tilintarkastajille

1. Taustatiedot

- Työkokemus vuosina
- Työhistoria
- Tilintarkastusyhteisön koko/ Toimitteko yksin?

2. Tilintarkastuksen laatu ja sen ylläpito

- Miten määrittelisit tilintarkastuksen laadun?
- Miten tärkeäksi koette tilintarkastuksen laadun ylläpidon ja sen valvonnan?
- Miten itse ylläpidätte tilintarkastuksen laatua?

3. ISA-standardit

- Miten hyvin tunnet kansainväliset tilintarkastusstandardit (ISA)?
- Miten tarpeelliseksi koet ISA-standardit?
- Miten työlästä standardien täsmällinen noudattaminen on?
- Miten ISA-standardit ovat vaikuttaneet mielestänne tilintarkastuksen laatuun?

4. ISQC 1 -laadunvalvontastandardi

- Miten hyvin tunnet ISQC 1 -standardin?
- Onko teillä käytössä ISQC 1-standardin mukainen laadunvalvontajärjestelmä?
- Oletteko hyödyntäneet ISQC 1 -standardin pk-tilintarkastajille suunnattua soveltamisohjetta? Oliko soveltamisohjeesta apua?
- Miten koet ISQC 1 -standardin vaikuttavan tilintarkastustyöhön?
- Oletteko kokeneet ISQC 1 -standardin noudattamisen haasteelliseksi? Jos olette, miksi?

5. Ulkoinen laadunvalvonta/ laaduntarkastus

- Minkälainen merkitys ulkoisella laadunvalvonnalla on mielestänne tilintarkastukseen?
- Miten ulkoinen laadunvalvonta vaikuttaa mielestänne tilintarkastustyön laatuun?
- Onko teille tehty laaduntarkastus? Jos on, millaisena koitte laaduntarkastusprosessin?
- Oletteko toimineet itse laaduntarkastustehtävissä? Jos olette, minkälaisia havaintoja teitte pienten tilintarkastustoimistojen laadunvalvonnasta?

Liite 2. Haastattelurunko PRH:n laaduntarkastuksen asiantuntijalle

1. Miten PRH valvoo tilintarkastuksen / tilintarkastajien laatua?
2. Minkälainen merkitys ulkoisella laadunvalvonnalla on ollut tilintarkastukseen ja tilintarkastustyön laatuun?
3. Millainen laaduntarkastusprosessi on?
4. Mihin laaduntarkastuksessa kiinnitetään huomiota?
5. Minkälaisia havaintoja pienten tilintarkastustoimistojen/ yksin toimivien tilintarkastajien laadusta on tullut? / Minkälainen laadun taso on ollut pienissä tilintarkastustoimistoissa?
6. Minkälaisia puutteita laadussa on ollut pienten tilintarkastustoimistojen osalta?
7. Onko pienten ja suurten tilintarkastustoimistojen välillä ollut eroavaisuuksia laadussa?
8. Millaisia havaintoja on tullut pienten tilintarkastustoimistojen omasta laadunvarmistuksesta?
9. Onko pienissä tilintarkastustoimistoissa ollut laadunvalvontajärjestelmää / laatukäsikirjaa? Jos on, onko laadunvalvontajärjestelmä ollut ISQC 1 -laadunvalvontastandardin mukainen?
10. Onko standardien noudattamisessa ollut huomautettavaa pienten tilintarkastustoimistojen osalta?
11. Onko tilintarkastajilta päin tullut palautetta laaduntarkastuksesta? Millaista?